

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Студента Негробова Максима Олександровича

академічної групи 281М-22з-5 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Взаємовідносини держави та суспільства: шляхи удосконалення»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Тарасенко Т. М.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2023

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Взаємовідносини держави та суспільства: шляхи удосконалення».

75 стор., 2 табл., 2 рис., 74 джерела.

ДЕРЖАВА, ВЛАДА, ОРГАНИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, СУСПІЛЬСТВО, ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ВЗАЄМОДІЯ, ВІЙНА.

Об'єкт дослідження – процеси взаємовідносин держави та суспільства, становлення та розвитку громадянського суспільства.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення взаємовідносин держави та суспільства.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних та практичних основ взаємовідносин держави і суспільства та визначення пропозицій щодо їх удосконалення в Україні на сучасному етапі.

У першому розділі розкрито характеристику взаємовідносин держави та суспільства. Другий розділ присвячено дослідженню адміністративно-правових засобів забезпечення взаємодії органів публічної влади з громадськістю. У третьому розділі визначено шляхи вдосконалення взаємовідносин держави та суспільства в Україні.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи публічної влади, інститути громадянського суспільства.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Relations between the state and society: ways to improve»

75 pages, 2 figures, 2 tables, 74 sources.

STATE, GOVERNMENT, PUBLIC AUTHORITIES, SOCIETY, CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS, INTERACTION, WAR.

Object of research – processes of relations between the state and society, the formation and development of civil society.

Subject of research – ways to improve relations between the state and society.

The purpose of research – to summarize the theoretical and practical foundations of relations between the state and society and to identify proposals for their improvement in Ukraine at the present stage.

The first section describes the relationship between the state and society. The second section is devoted to the study of administrative and legal means of ensuring interaction between public authorities and the public. The third section identifies the ways to improve relations between the State and society in Ukraine.

The scope of practical application of the results of the work is public authorities and civil society institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЗАЄМВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА	8
1.1. Аналіз наукових поглядів на проблематику взаємовідносин держави та суспільства	8
1.2. Особливості функціонування громадянського суспільства в Україні	18
РОЗДІЛ 2	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З СУСПІЛЬСТВОМ	28
2.1. Розвиток нормативно-правового регулювання основних питань взаємодії громадськості та публічної адміністрації	28
2.2. Механізми взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в процесі вирішення питань суспільного значення	42
РОЗДІЛ 3	
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА	52
3.1. Перспективи застосування в Україні зарубіжного досвіду взаємодії органів публічної влади із суспільством	52
3.2. Удосконалення взаємодії органів публічної влади та суспільства в умовах війни	62
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83

ВСТУП

Актуальність. Питання взаємовідносин держави та суспільство в умовах війни є актуальним як ніколи, оскільки активні бойові дії вносять свої корективи як у діяльність органів публічної влади, так і повсякденне життя суспільства в цілому. В такі важкі часи для держави ускладнюються можливості комунікації між владою та суспільством, зворотний зв'язок та інформування. Ця проблематика є важливою, оскільки взаємодія суспільства та влади є невід'ємною частиною становлення громадянського суспільства у процесі розвитку демократичної, правової та соціальної держави.

Вдала взаємодія можлива при активній участі обох сторін, суспільство не має бути аморфним, а приймати участь та впливати на процес прийняття державних рішень задля захисту своїх прав та інтересів. В свою чергу, влада має консультуватися зі суспільством, обговорювати суспільно важливі проекти, інформувати про прийняті рішення. Слід відзначити, що демократичні країни заходу мають великий досвід у процесі взаємодії держави із громадськістю. Розвиток громадянського суспільства є основою всіх демократичних держав світу. Їх взаємодія побудована на довірі, з високим рівнем комунікації та консультацій задля сталого розвитку суспільства й покращення умов життя громадян. Ці взаємовідносини мають вираження окрім внутрішніх нормативно-правових актів, які стимулюють діяльність інститутів громадянського суспільства, захищають їх права, свободи та інтереси, у великій кількості міжнародних угод. Отже, зарубіжний досвід взаємодії держави та ІГС є важливим для врахування в Україні, адже сучасна практика підтверджує позитивні тенденції впливу громадянського суспільства на сфери суспільного життя, зростаючу роль громадськості у вирішенні суспільно значущих питань.

Об'єктом дослідження – процеси взаємовідносин держави та суспільства, становлення та розвитку громадянського суспільства.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення взаємовідносин держави та суспільства.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних та практичних основ взаємовідносин держави і суспільства та визначення пропозицій щодо їх удосконалення в Україні на сучасному етапі.

Відповідно до поставленої мети, необхідно вирішити такі *завдання*:

- проаналізувати наукові погляди на проблематику взаємовідносин держави та суспільства;
- узагальнити особливості функціонування громадянського суспільства в Україні;
- описати розвиток нормативно-правового регулювання основних питань взаємодії громадськості та публічної адміністрації;
- розкрити механізми взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в процесі вирішення питань суспільного значення;
- обґрунтувати перспективи застосування в Україні зарубіжного досвіду та пропозиції щодо удосконалення взаємодії органів публічної влади із суспільством в умовах війни.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження застосовувались загальнонаукові методи: аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, індукції та дедукції, зокрема під час дослідження наукових підходів до визначення основних понять, форм, напрямів розвитку громадянського суспільства, зарубіжного досвіду. Формально-логічний метод застосовано для розкриття особливостей формування громадянського суспільства в Україні. Конкретно-історичний метод покладено в основу аналізу етапів розвитку нормативно-правового регулювання питань взаємодії громадськості та публічної адміністрації. На основі системного підходу здійснено обґрунтування пропозицій щодо удосконалення взаємодії органів публічної влади та суспільства в умовах війни.

Джерельною базою дослідження є: аналітичні матеріали, наукові публікації за темою дослідження, нормативно-правові акти України та міжнародні документи.

Практичне значення результатів роботи полягає в розробці пропозицій щодо удосконалення взаємодії органів публічної влади та суспільства в умовах війни.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЗАЄМВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСВА

1.1 Аналіз наукових поглядів на проблематику взаємовідносин держави та суспільства

Як передбачено ст. 1 Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1]. На нашу думку, держава та суспільство – два невід’ємні поняття, бо без суспільства неможливо утворити державу, а без державної підтримки та допомоги, не може прогресувати та нормально існувати суспільство.

Термін «держава» з’явився в XVI ст. Його почав використовувати італійський політичний митець Нікколо Макіавеллі. Звісно, держава як суспільне явище до цього існувала вже тисячоліття. У політичній практиці, термін «держава» найчастіше розуміється як синонім країни, населення якої має власні системи права та управління, інститути якої представлені на міжнародній арені. У межах самої країни, за такого підходу, держава розуміється як сукупність цих правлячих інститутів, та часто охоплюються терміном «влада». Але з точки зору юридичної науки ці поняття не є однакові.

Поняття «країна» за змістом є більш ширшим, ніж поняття «держава». Воно має не тільки правове, але й географічне значення (гірська країна, рівнина тощо). В даному випадку термін «держава» застосовується як подібний поняттю «країна» для позначення об’єднання людей, території, на якій вони проживають, і законної в межах цієї території влади. Термін «держава» уживається в суто юридичному розумінні для позначення організації політичної влади, головного інституту політичної системи суспільства, який направляє та організовує за допомогою норм права спільну діяльність людей, захищає їхні права та інтереси [2].

У світовій юридичній науці немає загальноприйнятого визначення держави, та існує багато концепцій походження держави, найпопулярніші з них такі:

– теологічна концепція (від грецького слова «теос» – Бог), відповідно до якої походження держави ґрунтується на ідеї божественного створення держави задля загального людського блага. Держава вічна і незламна; будь-які зазіхання на неї приречені на невдачу, оскільки влада вкладена в руки правителя Богом і покликана захищати благо усіх (Ф. Аквінський);

– договірна теорія (Жан-Жак Руссо, Т. Гоббс, Дж. Локк, Г. Гроцій, Д. Дідро). Держава виникає в результаті домовленості між людьми, укладання угоди (договору) між собою як акта свідомої волі людей, яка має вигляд обмеження своїх прав та волі на користь загальних інтересів. На визначеному етапі розвитку суспільства природні права одних людей суперечать правам інших, виникає насильство, порушується порядок. Тоді люди, щоб захистити порушені права, домовляються установити над собою державу, яка б відповідала за дотримання порядку і вимогам якої вони б підкорялися;

– патріархальна теорія (Аристотель) розглядає державу як результат історичного розвитку патріархальної сім'ї. Спочатку люди поєднуються в родини, розвиток цих родин у результаті розмноження складають спільноту, а кілька спільнот створюють державу. Держава є найвищою формою політичного спілкування людей. Державна влада – це продовження батьківської влади, влади хазяїна в родині;

– теорія насильства (Л. Гумплович, К. Каутський, Є. Дюрінг). Держава є результатом внутрішнього чи зовнішнього насильства. Внутрішнє насильство – це насильство однієї частини суспільства над іншою, що породжує політичний устрій (державу), власність, класи, тобто відбувається насильницьке підкорення одними людьми інших (Є. Дюрінг). Зовнішнє насильство – це війни, завоювання територій, одними спільнотами інших спільнот. Для закріплення своєї влади на нових територіях, переможцями над завойованими народами створюється держава;

– космічна теорія (В. Вернадський, Тейяр де Шарден) – поява нової держави пов'язана із вторгненням на Землю інопланетних цивілізацій, які завезли політичну організацію суспільства з Космосу. Вважається однією з найновіших теорій походження держави [3].

Політичний інститут, частіше вживається в множині, політичні інститути – різновид соціальних інститутів завданнями яких є встановлення, виконання та підтримання влади. Поняття політичних інститутів виникло на основі стабільної та повторюваної моделі відтворення влади в суспільстві, яка має спільні риси організації в будь-якому суспільстві. Проте, незважаючи на велике розмаїття концепцій та понять, найчастіше в юридичній науці використовують визначення держави, як універсальної політичної організації суспільства, що володіє суверенітетом і здійснює управління суспільством на основі права за допомогою спеціального механізму.

В свою чергу, у гуманітарній науці стверджують, що суспільство – це сукупність людей, що знаходяться у взаємній залежності. Термін «суспільство» здебільшого застосовується до достатньо великого співтовариства – наприклад, до громадян національної держави. Бути людиною – означає впливати на інших людей і відчувати їх вплив, здійснювати вплив на суспільство і відчувати його вплив на собі.

У 6-томній «Юридичній енциклопедії» зазначається, що «Суспільство – у широкому розумінні відособлена від природи частина матеріального світу, що є формою життєдіяльності людей; сукупність відносин між людьми, що складаються у процесі їх спільної діяльності. Термін «суспільство» застосовується і у вузькому значенні з метою характеристики певного типу суспільства (первіснообщинне, рабовласницьке, феодальне) або стосовно певної країни (українське) та ін.» [4, с. 14].

У сучасній науці існують різні теорії суспільства, це, наприклад, громадянське (найпоширеніша), одержавлене, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне, відкрите суспільство але для будь-якої з них характерним є взаємозалежність, взаємодія одна з одною. Для будь-якого

суспільства завжди є властивим щось спільне, зокрема публічні та приватні інтереси, минуле, майбутнє, сім'я, мова, менталітет, соціальні регулятори, держава та інше. Ці зв'язки існують між усіма інститутами суспільства – націями, національними меншинами, корінними народами, соціальними та етнічними групами, територіальними громадами, що об'єднані спільним проживанням, політичними партіями, громадськими об'єднаннями, окремими громадянами. Саме завдяки цій взаємодії утворюється суспільство.

У радянські часи суспільство визначали як філософсько-соціологічну категорію, яка відображає систему історично визначених форм суспільних відносин, яка складається в процесі діяльності людей із перетворення природи і власного життя [5, с. 348]. Найбільш суттєвою ознакою суспільства є особа чи громадянин. Кожна особа взаємодіє з іншими людьми, із соціальними колективами в сім'ї, з трудовим колективом, з органами державної влади, політичними партіями і громадськими організаціями, державою і суспільством у цілому [5, с. 349]. Саме так вибудовується логічна взаємодія між державою та суспільством. Тому що без особи чи сукупності осіб не може бути ні суспільства, ні держави.

Загалом, для суспільства характерні такі основні ознаки:

- 1) наявність або сукупність людей, індивідів або громадян;
- 2) наявність спільних завдань і цілей, які стоять перед ними;
- 3) наявність різноманітних форм і видів діяльності, що обумовлені певним способом виробництва – економічного, політичного та іншими соціальними системами;
- 4) всі ці види діяльності і взаємовідносин породжують різноманітні суспільні відносини і взаємозв'язки між різними індивідами і групами населення;
- 5) наявність нормативних систем (правової, моральної, релігійної тощо), які регулюють усі суспільні відносини і спрямовані на регулювання й охорону всієї суспільної системи;

б) суспільство – це не просто сукупність громадян, а певна система, певний соціальний організм, який має свою цілісність, свою структуру – суб'єкти суспільства [5, с. 350].

Держава виростає із суспільства, щоб вирішувати та долати наявні в ньому суперечності й захищати його від зовнішніх небезпек. На відміну від суспільства, держава має ієрархічну організацію. Вона керує суспільством за допомогою бюрократичного апарату, силових структур і органів пропаганди та виховання. Арнольд Тойнбі вважав, що динаміку історичного процесу можна визначити двома словами: виклик – відповідь. Гармонізовані відносини між суспільством і державою забезпечують відповідь на виклик. Коли ж між суспільством і державою виникають неподоланні суперечності, остання гине, а позбавлене захисної оболонки суспільство стає залежним від переможця, хай ким би він був – зовнішньою або внутрішньою силою. Взаємовідносини між суспільством і державою – це багатообіцяючий напрям у гуманітарних дослідженнях [6].

Так, перш за все влада здійснює управління суспільством за допомогою Конституції, тобто управління здійснюється за допомогою виданих чи постійно існуючих законів, спільних з природними правами маючих універсальний характер. Право на життя, приватну власність, свободу не можна відібрати без згоди на те більшості осіб, що наділені громадянськими правами. Передбачається можливість зміни влади у випадку, коли остання не виправдовує довіру надану їй громадянським суспільством. Тобто народ виступає безумовним сувереном, а й тому має право не підтримувати і навіть повалити безвідповідальну владу. Громадянські закони не можуть бути трансформовані в державу, оскільки є особистими законами. Взаємозалежність цих законів породжують гармонію в суспільстві. Відсутність же одного із законів, чи громадянських законів, чи політичних призводить відповідно до анархії в суспільстві або до тиранії [7, с. 31].

На думку Роберта та Джанет Денхардтів, громадяни мають робити те, що їм належить робити при демократії, а саме: управляти урядом. Якби вони

зробили так, то це було б внеском не лише до поліпшення суспільства, а й до їх власного зростання як активних і відповідальних особистостей. Сучасне державне управління має ґрунтуватись на діалозі та взаєморозумінні при трактуванні одних і тих самих символів, подій чи явищ [8, с. 23].

Державне управління в сучасному світі побудоване на контролі з боку громадян, створюються громадські об'єднання та приватні організації для взаємного вирішення спільних потреб держави та суспільства. Для процесу прийняття рішень важливим моментом є врахування інтересів всіх сторін, органи влади залучають інститути громадського суспільства для консультацій щодо вирішення питань загального значення. Важливим є активність самого суспільства, громадян, певних груп. Окрім цього, органи влади піддаються трансформаціям відповідно до інтересів та потреб суспільства. Тобто існує постійний прямий та зворотній зв'язок.

Система взаємодії держави з суспільством – є головним та невід'ємним елементом системи публічного управління у демократичній правовій державі. Як зазначає О. Решота, *«на сучасному етапі розвитку держави активно відбувається зміна системи публічного управління від бюрократичного патерналізму до представництва територіальних громад й активного залучення недержавних організацій»*. Важливим є широке залучення до публічного управління представників недержавних організацій, бізнесу, груп впливу та громадянського суспільства в цілому, що характеризує застосування у процесах становлення держави сучасних концепцій публічного управління, а саме концепцій «активної держави», «демократичного врядування», «нового публічного управління» [9].

Створення та функціонування громадських об'єднань та організацій засноване на конституційному праві – свободі об'єднань громадян. Так, громадські інституції є незалежними від влади у виборі напрямів діяльності, вони є неприбутковими формуваннями, які спільно функціонують у внутрішньому та зовнішньому середовищі задля досягнення сформованих цілей, задоволення громадських інтересів, передбачених Конституцією

України, законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Формування України демократичної правової держави створило певну базу для вільного функціонування громадських організацій та об'єднань, можливості діяти законно та застосовувати різні форми впливу для вирішення проблемних питань. Об'єднання громадян трансформуються, розвиваються, об'єднують свої зусилля і належать до активних учасників правового демократичного розвитку нашої держави.

Отже, також слід дійти висновку, що питому роль у взаємодії держави та суспільства відіграють громадські організації, об'єднання небайдужих до майбутнього держави громадян. Завдяки громадським організаціям більша кількість громадян має можливість брати участь в правотворчій та соціальній діяльності держави, реалізується право громадян на захист своїх інтересів. Громадські об'єднання по своїй природі покращують взаємодію та комунікацію між суспільством і державою, за їх допомогою особа чи певна група осіб може заявити про свої життєво необхідні вимоги які необхідні для реалізації їх інтересів. Зі іншого боку, інститути влади також використовують громадські організації з метою звернення до населення, громадян, щоб отримати підтримку у вирішенні того чи іншого питання. Громадські організації повноцінно не залежать від держави, однак вони мають можливість впливати на державні інститути, захищати суспільство від необґрунтованого, або ж злочинного втручання держави в громадське життя.

Як відзначає Я. Ярош у своїх працях, різноманітність форм громадських організацій розкривається через поняття «групи інтересів». Під «групами інтересів» розуміються добровільні об'єднання людей, колективів і організацій із формальною основною структурою, в яких особисті вимоги поєднуються з матеріальною та духовною суспільною вигодою, і які виражають себе всередині своєї чи іншої організації шляхом співробітництва та впливи на певні групи, контактують з іншими суспільними групами, політичними інститутами та органами державної влади, висловлюються щодо них. Такий вплив здійснюється через тиск пропагандою на галузь прийняття рішень державними

органами. Вчені відзначаються, що громадські організації та об'єднання є додатковими інститутами суспільства, які реалізують демократичні принципи, завданням яких є залучення більшої кількості громадян до участі у вирішенні проблемних питань. Разом з тим, громадські організації мають деяку автономію від політики, оскільки держава безпосередньо не втручається в їхню діяльність, а лише регулює її відповідно до вимог чинного законодавства [10, с. 166].

Викликає інтерес думка О. Хуснутдінова, що *«громадські організації в демократичній державі є засобом правового ідеологічного впливу та інститутом формування громадянського суспільства»*. Він відзначає, що зростаюча кількість громадських організацій є позитивною тенденцією у розвитку та формуванні правового світогляду громадян. Під час становлення демократичного суспільства у будь-якій державі активна участь у громадських організаціях та об'єднаннях є процесом реалізації права громадян впливати на життя країни, буди дотичним до управлінських рішень, і при цьому, як зазначає О. Хуснутдінова, вони виконуються різні функції: *«індикатора суспільно-політичних відносин між владою та суспільством; виконання соціальних і політичних замовлень суспільства; артикуляції інтересів різноманітних соціальних груп»* [11, с. 376].

Вивчаючи потенціал громадських організацій у формуванні ідеології слід відзначити, що коли громадяни дійсно долучаються до вирішення загальнодержавних і соціально значущих проблем, це сприяє тому, що формується ефективна правова модель, яка забезпечує права та потреби суспільства в цілому, та кожної окремої особи зокрема. Як показує досвід країн заходу, що становлення громадянського суспільства можливо досягти лише на основі закріпленої сталої правової ідеології, зусиллями громадянських інститутів, зокрема громадських організацій та об'єднань. Цей процес сприятиме й соціальній інтеграції українського суспільства, що дозволить згуртувати, консолідувати громадянське суспільство єдиний рушійний механізм з метою досягнення поставлених суспільних цілей, в тому числі

подолання кризових ситуацій, зміцнення та розвитку держави, здобуття необхідної стабільності тощо[12, с. 144].

Таким чином, аналізуючи викладене, слід дійти висновку, що держава та суспільство прямо впливають на існування один одного. Держава утворюється від суспільства, розвивається завдяки ньому, та в свою чергу захищає суспільні інтереси, в тому числі від зовнішніх загроз. Держава забезпечує дотримання прав і законних інтересів громадських інституцій, підтримує їх діяльність, законодавчо регулює надання їм заохочень, пільг і переваг. Питання, що торкаються інтересів громадських інституцій, у передбачених законом випадках вирішуються органами державної влади і органами місцевого самоврядування за участю відповідних інституцій чи за погодженням з ними. Багато питань життя суспільства, його політичної системи повинні вирішуватися органами публічної влади з урахуванням думки громадських інституцій чи разом з ними. Взаємовідносини держави і суспільства через громадські інституції свідчать, наскільки спільними є їх кінцеві цілі та завдання, єдині принципи побудови і функціонування держави в цілому.

Суспільство же контролює діяльність держави через суспільні інституції (політичні рухи, громадські об'єднання, громадські організації та ін.). Як зазначалось вище, громадські організації відіграють важливу роль у взаємодії суспільства з державою. Чим активніше громадські організації сприяють захисту прав та свобод громадян, їх розвитку, тим сильнішою буде демократизація суспільства. Громадські організації, на нашу думку, мають більше розвивати форми та методи своєї роботи, це матиме прояв у використанні нових підходів до захисту порушених інтересів громадян. Упродовж останніх років громадським організаціям вдалося отримати спектр прав та форм для законодавчих ініціатив, консультативної та експертної допомоги громадянам, інформаційної, соціальної підтримки та контролю за діяльністю органів державної влади, тощо.

Отже, суспільство, в тому числі в особі територіальних громад та організацій, не повинно бути аморфним, безініціативним, та не лише вимагати

від влади результативних рішень, вирішення нагальних питань, а брати активну участь в управлінні державою, тим самим нести солідарну відповідальність за прийняті рішення. Суспільство, яке лише вимагає прийняття результативних рішень, і жодним чином не впливає на життя держави, не має перспектив розвитку, допоки не усвідомить своє місце та роль в системі управління.

1.2. Особливості функціонування громадянського суспільства в Україні

Людина – істота соціальна, цей загальновідомий факт засвідчує унікальну здатність об'єднувати зусилля багатьох у спільні дії, завдяки чому досягаються практично будь-які поставлені цілі. Людські колективи володіють вмінням консолідуватись, вибудовувати стратегічні цілі своєї спільної діяльності і досягати їх. Навіть держава як одна з найвищих форм колективної співпраці людей з'являється як наслідок їх спільних зусиль із захисту власних інтересів.

Втім держава не завжди рахується з особистою думкою всіх своїх громадян, подекуди – взагалі не обмежує себе у протиправних діях проти них (наприклад дії тоталітарної влади РФ). У таких випадках, в розвинутих та згуртованих суспільствах постає їх внутрішній спротив як формотворення його колективної волі та захисту життєвих цінностей, збереження власної гідності та ідентичності, що й формує громадянське суспільство країни. В Україні здатність нації до самоорганізації, вміння протистояти загрозам власного існування, непереборне бажання бути господарем у власній хаті, зрештою, призвело до здобуття омріяної незалежності та суверенітету, та в подальшому її вдостоєнням. Розпочалася важка робота з очищення від впливу «імперськості» та «радянщини» задля розбудови сучасного справжнього європейського суспільства.

Досвід функціонування громадянського суспільства в розвинених країнах дає можливість виокремити три основні моделі їхньої взаємодії з державою:

- *континентальну* (котра притаманна переважній більшості країн ЄС). Держава бере на себе понад половину видатків громадської організації, в які входять лише видатки, пов'язані безпосередньо з діяльністю громадської організації (проведення конференцій, круглих столів, соціальних програм, заходів та акцій), а не тих, що спрямовані на забезпечення самої організації (купівля меблів, офісної техніки, виплата зарплат тощо). Через це внески та добровільні пожертви громадян займають незначну частку в загальній системі надходжень (близько 30 %, інше становлять доходи від підприємницької діяльності). В Європі громадські організації мають налагоджену структуру, тривалу історію, однак невелику кількість членів. Громадські організації через залежність від держави часто є дуже політизованими – можна прослідкувати «провладні» та «опозиційні» неурядові організації (НУО). Також часто можна спостерігати достатньо великий вплив церкви, особливо в культурно-освітній сфері. Громадські організації є не стільки самостійними гравцями, скільки посередниками між суспільством та державою і займаються інформуванням громадськості;

- *англосаксонську* (яка охоплює країни Британської Співдружності та Північної Америки). НУО набагато менше залежать від держави (компенсується близько третини видатків на проєктну діяльність), саме це дає можливість значно жорсткіше захищати громадські інтереси та критикувати державну політику. Також, це мотивує займатися більш активно філантропічною діяльністю для отримання додаткових доходів. Велику роль відіграє феномен волонтерства. Приватні пожертви від членів та донорів є досить значними та можуть коливатися від 10 % до 50 % річного доходу – це можна пояснити значними податковими пільгами для осіб та підприємств, що здійснюють пожертви;

- *скандинавську* (притаманну Швеції, Норвегії, Фінляндії та Данії). Залежність від державного фінансування мінімальна (близько 20 %), однак популярність громадських організацій є помірною через соціальне спрямування самої держави. В Норвегії, Данії, Швеції та Фінляндії уряди самі проводять

широкі соціальні кампанії з підтримки різних сфер суспільного життя та незахищених верств населення. Особливо популярними напрямками є освіта, культура, екологія, підтримка молоді та захист прав жінок [13].

Українське суспільство на початку 90-х років минулого століття як ніколи відчувало необхідність та пряму можливість на здобуття незалежності. І головними рушіями цього процесу виступили якраз організації та об'єднання громадянського суспільства. До активної політичної боротьби приєдналися представники Демократичної партії України, Українська республіканська партія, Соціал-демократична партія, Партія зелених України та ін. [14]. Їхні представники отримали значну кількість мандатів на виборах до Верховної Ради України 1990 р. і змусили її «прокомуністичну» більшість приєднатися до ухвалення історичних, доленосних рішень щодо суверенітету та незалежності України. При цьому і в Декларації про державний суверенітет України, і в Акті проголошення незалежності України наголоси були зроблені саме на – незалежності та демократії.

Розвиток України в наступні роки відбувався в складних умовах, з одного боку, подолання та переформатування на сучасний лад пострадянської спадщини, а з другого – мобілізації внутрішніх сил та міжнародної підтримки для відсічі агресивних намірів РФ щодо повернення України в її сферу впливу, наміри якої проявляються й на теперішній час. Студентська Революція на граніті восени 1990 р., Помаранчева революція восени 2004 р. та Майдан осені 2013 – зими 2014 рр. засвідчили рішуче бажання і волю українського народу до руху вперед, протидіяти згортанню реформ і натомість показати світовій спільноті орієнтацію на європейські цінності та пріоритети розвитку України.

Справжні зразки виняткової самоорганізації українське суспільство продемонструвало в часи розв'язання військової агресії росії проти нашої країни, яка триває й дотепер. В умовах, коли «левова частка» Збройних Сил України після правління минулих років зазнала значного ослаблення, на поміч прийшли ініціативні осередки створені силами самооборони. Переважно за місцем формування постали батальйони територіальної оборони: «Воля»

(Львів), «Айдар» (Луганська обл.), «Харків» (Харків), «Азов» (Маріуполь), «Дніпро-1», «Чернігів», «Кривбас», «Слобожанщина» та ін. – загалом 44 подібних формувань, які істотно зміцнили армію та тилові служби [15]. Окрім цього, відбувалось формування Добровольчого Українського Корпусу – який є бойовою структурою «Правого сектору». Вони, без перебільшення, є серцем, двигуном Майдану як об'єднання патріотичних громадян зі всієї України так і з-поза її меж, які виявили бажання брати участь у боротьбі за незалежність держави зі зброєю в руках проти внутрішнього та зовнішнього ворогів. З 2015 р. цей Корпус переформовувався в Українську Добровольчу Армію, яка також організована за територіальним принципом.

Всі згадані вище формування відіграли неоціненну роль під час виконання бойових завдань в зоні АТО, з 2018 р. в ООС, та зараз відіграють під час повномасштабного вторгнення, у формуванні мобілізаційного ресурсу, шляхом залучення нових кадрів та заохочення до служби, навчанні мистецтву ведення бойових дій, патріотичному вихованні громадян, надихаючи своїм особистим прикладом молодь, та підвищенні рівня обороноздатності України в цілому. Також слід згадати про такий феномен як українське волонтерство, оскільки волонтерський рух відіграє велику роль взявши на себе відповідальність за повсякденне тилове забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, які протистоять російській агресії з 2014 р. Волонтерство проявляється у фінансовій та матеріальній підтримці, виконанні певних транспортних, медичних, ремонтних та інших робіт, надання професійної психологічної та іншої допомоги. Так, за даними соціологічних опитувань, за рівнем довіри в 2015 р. волонтерський рух опинився на першому місці (повністю довіряли – 66,0 %), обійшовши навіть церкву (61,2 %) та ЗСУ (60,3 %) [16, с. 31].

Вартує уваги дослідницька робота Київського міжнародного інституту соціології у межах проекту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства». Було проведено опитування серед благодійних організацій (далі – БО) та громадських організацій (далі – ГО) для виявлення стану

громадянського суспільства України в умовах війни, зокрема вивчення досвіду адаптації та роботи громадських і благодійних організацій, а також волонтерських та гуманітарних ініціатив після повномасштабного вторгнення.

За даними ДССУ в період 2014 – 2015 рр. відбувалось зниження кількості зареєстрованих громадських організацій порівняно з 2013 р. Частково це може бути пов'язано із тим, що починаючи з 2014 р. не враховувались дані тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя. З 2016 р. почалося стабільне зростання кількості ГО: на грудень 2021 р. кількість зареєстрованих громадських організацій досягла 96 258, що на 19 193 більше, ніж в 2013 р. (приріст 25 %). Кількість зареєстрованих благодійних організацій постійно зростала протягом останніх 10 років. На кінець 2021 р. вона склала 20 499 БО, що на 5 598 організацій більше ніж в 2013 р. (приріст 38%). Повномасштабне вторгнення 2022 р. зменшило кількість нових ГО, що з'являються в Україні, проте радикально збільшило число нових благодійних організацій. В 2022 р. було зареєстровано 2 760 ГО (в 2021 р. – 4360, в 2020 – 3739, в 2019 – 4905), кількість реєстрацій нових БО склала 6367 нових організацій (для порівняння: 830 нових БО було зареєстровано в 2021 р., в 2020 – 723, в 2019 – 654) (рис. 1.1.). Найбільша кількість нових БО і ГО в 2022 р. з'явилися в Києві, Київській області, Львівській, Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях (рис. 1.2.) [17, с. 11 – 12].

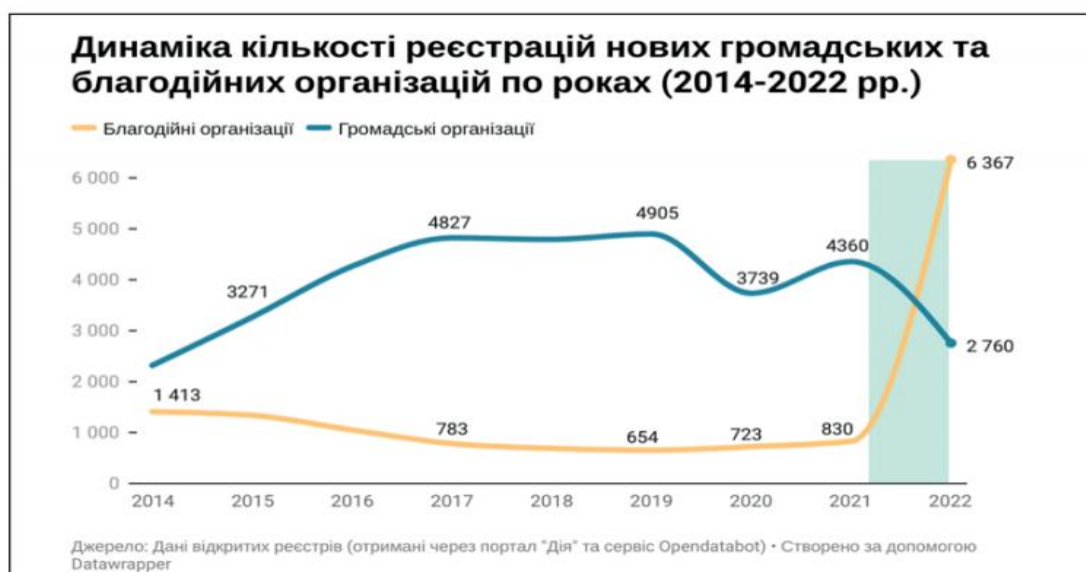
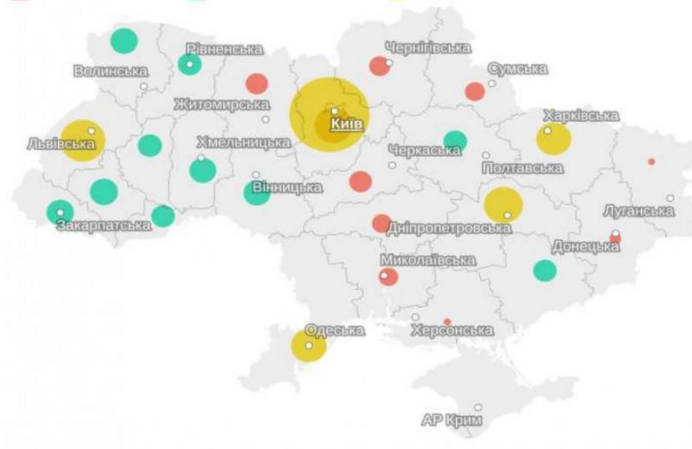

Рис. 1.1. Динаміка реєстрації ГО та БО: 2014 – 2022 роки

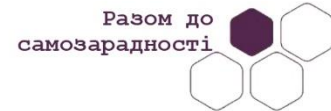
Аналіз даних державного реєстру

Кількість нових зареєстрованих благодійних та громадських організацій в 2022 році за областями

■ Менше 200 організацій ■ Від 203 до 299 організацій ■ Від 477 до 2709 організацій

Джерело: Дані відкритих реєстрів (отримані через сервіс Opendatabot) • Створено за допомогою Datawrapper

Найбільша кількість нових БО і ГО в 2022 році з'явилась в Києві, Київській області, Львівській, Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях.

Рис. 1.2. Дані державного реєстру щодо реєстрації громадських та благодійних організацій

Діяльність ГО/БО в Україні до і після початку повномасштабної війни загалом досить високо оцінюється представниками громадського сектору. Загалом, 81,6 % оцінили діяльність ГО / БО задовільно/цілком задовільно до початку вторгнення (24.02.2022), а після вторгнення цей показник сягає 90,1 % (спостерігається зростання позитивних оцінок). ГО / БО переконані, що громадянським суспільством здійснювався вплив на загальний стан справ в Україні на момент повномасштабного вторгнення. Зокрема переважають середні оцінки, але 37,7 % вказують на сильний / дуже сильний вплив, 20,1 % – на слабкий або його відсутність. Оцінюючи вплив власного ГО / БО, 40,3 – 41,4 % вважають, що цілком або скоріше можуть впливати на загальні справи в країні, проте 59,7 – 58,6 % вважають власний вплив незначним або взагалі відсутнім. На думку представників тривало діючих і новостворених ГО / БО громадянська активність відіграє суттєву роль в українському суспільстві в часи війни: 97,1 % – вважають, що це сприяє консолідації суспільства та стимулює віру у перемогу; 96,7 % – створює відчуття підтримки для ЗСУ; 96,2% – відчуття згуртованості, незламності та рішучості українського народу;

93,8 % – відчуття піклування для постраждалих від війни та вразливих категорій громадян. До того ж 96 % вважають, що успішність волонтерського руху втілює надію на краще майбутнє [17, с. 7 – 8].

Аналізуючи наведену вище статистику, можна дійти висновку, що у найскрутніші часи українське суспільство консолідується задля захисту своєї держави, незалежності та свободи. Суспільство змогло швидко адаптуватися, щоб покрити велику кількість нагальних потреб, які держава не могла забезпечити сама. Серед основних напрямків: допомога тим, хто постраждав від вторгнення, правова допомога, інформування громадян про події війни, відбудова України, розборка завалів, забезпечення потреб військових та документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених збройними силами РФ та проросійськими колаборантами.

Слід зазначити, що правову основу взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства складають, такі основні нормативно-правові акти, як:

- Конституція України;
- Закон України «Про громадські об'єднання»;
- Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»;
- Закон України «Про волонтерську діяльність»;
- Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»;
- Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»;
- Закон України «Про органи самоорганізації населення»;
- Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки та ін.

Щодо форм взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства, то є низка різних підходів до їхнього визначення. Зокрема,

відповідно до функціонального навантаження основними групами форм такої взаємодії є:

- 1) участь ІГС в ухваленні владно-управлінських рішень (зокрема через консультування);
- 2) громадський контроль за діяльністю органів влади (передусім, виконавчої);
- 3) реалізація соціально важливих програм і проєктів [18, с. 244].

Експерти Міністерства юстиції України вказують на такі основні правові форми взаємодії ІГС з органами державної влади України:

1. участь відповідних інститутів у нормотворчій діяльності держави, яка проявляється у розробленні та обговоренні проєктів нормативно-правових актів;
2. участь ІГС у правозастосовчій діяльності держави (шляхом передачі повноважень державних органів, громадського контролю);
3. участь вказаних інститутів у правоохоронній діяльності держави (шляхом реалізації права складати протоколи про адміністративні правопорушення; участі у діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпеченню охорони громадського порядку; права вживати разом з працівниками поліції заходів щодо припинення адміністративних правопорушень і злочинів; участі спільно з органами Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону) [19].

Проведений нами аналіз вказує на те, що в умовах воєнного стану активізувалась нормотворча діяльність держави. Так, Парламент на протязі 2022 року з початку повномасштабного вторгнення, розглянув й ухвалила 438 законопроєктів та постанов, які охоплювали великий спектр проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави, її функціонуванням, забезпеченням прав, свобод і законних інтересів громадян [20]. Під впливом суспільства ухвалювалися такі закони як: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» від 3 березня

2022 р. № 2108-IX; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора)» від 3 березня 2022 р. № 2109-IX; Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 р. № 2114-IX та інші. Як показує практика, активність інститутів громадянського суспільства, їх зростаюча кількість, велике різноманіття сфер діяльності громадських та благодійних організацій, змусило законодавця вносити зміни в нормативно-правові акти, оскільки наявні виклики сьогодення вимагають прийняття рішень для полегшення діяльності даних організацій.

Отже, громадянське суспільство є потужним джерелом формування та функціонування демократичної держави. Оскільки громадянське суспільство тісно взаємодіє з державою, то таке суспільство не може існувати у диктаторських режимах. В умовах війни, яку розв'язала росія у 2014 р. незаконною окупацією частини території на Сході України та незаконною анексією Кримського півострова, частина українців пішла захищати державу у складі ТРО та добровольчих формувань, а суспільство самоорганізувалось у великий волонтерський рух, який визнаний світом як найпотужніший. Це допомогло вирішити низку критичних питань, які не в змозі була вирішити держава, та продовжує допомагати зараз. Після повномасштабного вторгнення у 2022 р. громадські організації та об'єднання, звичайні небайдужі громадяни роблять все можливе заради нашої перемоги – це й допомога у ліквідації наслідків війни; евакуація населення; допомога військовим як гуманітарна, так й психологічна; консультації населення та ін.

На нашу думку, з часу проголошення незалежності, відбулася й ідеологічна трансформація свідомості українського суспільства – це масове переосмислення радянської спадщини, її відкидання у більшості населення, та натомість зростаюча підтримка європейського вектору розвитку країни, що є важливим фактором становлення демократичної України та розвитку громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З СУСПІЛЬСТВОМ

2.1. Розвиток нормативно-правового регулювання основних питань взаємодії громадськості та публічної адміністрації

На сьогодні спільними зусиллями представники публічної адміністрації та громадськості, захищаючи нашу незалежність та територіальну цілісність держави від російської агресії, підтримують, на скільки це можливо, процеси розвитку економіки, обороноздатності, та життя громадян. Як у мирному житті країни, так і в умовах війни, взаємодія суспільства та органів державної влади є важливою умовою спротиву агресії, збереження держави, економічної стабільності та забезпечення умов достойного життя громадян.

В умовах сьогодення, на нашу думку, роль та місце громадських об'єднань та організацій – є недостатньо врегульовані на законодавством, хоча певні зміни з початком повномасштабного вторгнення у 2022 р. все ж таки відбулись. Тому, удосконалення нормативно-правової бази взаємодії публічної адміністрації з громадськістю є обов'язком держави, яка, у свою чергу, повинна пристосувати систему адміністративно-правового регулювання таких відносин до сучасних умов війни. Оскільки ключовим є подолання воєнних викликів та подальша інтеграція України до ЄС задля розбудови сучасної демократичної, соціальної та правової держави, в якій забезпечення прав і свобод кожного громадянина буде в пріоритеті, а інститути громадянського суспільства будуть приймати в цьому безпосередню участь.

Так, основним законодавчим актом, який забезпечує та гарантує право громадян на свободу об'єднання у громадські організації є Конституція України, в якій зазначається, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших

інтересів. Право громадян на створення власних організацій тісно пов'язане з іншими правами, передбачених Конституцією, хоча в умовах воєнного стану вони й частково обмежуються:

- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- право на свободу світогляду і віросповідання;
- право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації [1].

Одним із перших документів, з яких слід вивчати розвиток нормативно-правового регулювання основних питань взаємодії громадськості та публічної адміністрації є указ Президента України «Про Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства» від 11 квітня 2001 р. № 245/2001, яким, *«з метою сприяння прискоренню процесів становлення та розвитку в Україні інститутів громадянського суспільства, на підтримку ініціативи широких кіл громадськості»* створено Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентові України [21]. В подальшому, указом Президента України від 7 жовтня 2002 р. № 898/2002 Комісію зі сприяння розвитку громадянського суспільства було перейменовано у Комісію сприяння демократизації та розвитку громадянського суспільства, завданням якої було:

- забезпечення узгодженості дій щодо проведення політичної реформи і проведення відповідних консультацій між об'єднаннями громадян та органами державної влади для досягнення консенсусу в цій сфері;
- сприяння формуванню інститутів громадянського суспільства на засадах політичної та ідеологічної багатоманітності, організації і проведенню громадянських форумів у регіонах України та всеукраїнського громадянського форуму;
- підготовку пропозицій щодо залучення громадськості до здійснення контролю в усіх сферах функціонування держави, сприяння реалізації зусиль об'єднань громадян, що спрямовані на запобігання порушенням законодавства у соціально-політичній сфері;

– сприяння становленню суспільного телерадіомовлення, що ґрунтується на широкому представництві різних верств суспільства [22].

Наступною розглянемо постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 15 жовтня 2004 р. № 1378, яка:

– затвердила Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики;

– передбачила утворення Громадської ради при Кабінеті Міністрів України та затвердження Положення про Громадську раду при Кабінеті Міністрів України;

– затвердила Типове положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади [23].

Слід відмітити розпорядження уряду «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» від 21 листопада 2007 р. № 1035-р. Як випливає з назви, документ мав сприяти розвитку громадянського суспільства, що є важливою умовою становлення України як демократичної, правової та соціальної держави. Взаємодія між ІГС та органами державної влади повинна мати партнерські відносини, усі сторони мають бути зацікавлені у досягненні поставлених цілей та забезпечені прав і свобод суспільства, громадян [24].

Наступним етапом розвитку взаємодії органів влади та ІГС є затвердження Кабінетом Міністрів Планів заходів щодо реалізації у 2008 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (розпорядження КМУ від 28.05.2008 № 784-р). План передбачав удосконалення нормативно-правової бази з питань розвитку громадянського суспільства, діяльності інститутів громадянського суспільства, доступу громадян до інформації та інше [25].

Важливо звернутися до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI, в ст. 1 якого міститься визначення поняття «громадські об'єднання» як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або

юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [26].

Важливим для подальшого становлення в Україні громадянського суспільства, налагодження ефективного механізму взаємодії ІГС з державними органами та органами місцевого самоврядування є указ Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 25 січня 2012 р. № 32/2012, яким було утворено Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства як допоміжний орган при Президентові України та затверджено Положення про Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства. Відповідно до пункту 3 Положення основними завданнями Координаційної ради було визначено:

- розроблення з урахуванням суспільно-політичних процесів, що відбуваються в Україні, та кращого світового досвіду концептуальних напрямів та механізмів державного сприяння розвитку ІГС;

- підготовка на основі розроблених напрямів та з урахуванням пропозицій державних органів, ІГС проекту Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, проектів плану першочергових заходів і щорічних планів щодо реалізації Стратегії;

- сприяння проведенню громадських обговорень, наукових конференцій, круглих столів з питань розвитку в Україні громадянського суспільства, забезпечення та захисту прав і свобод людини, а також вивчення громадської думки з питань, віднесених до її відання;

- здійснення аналізу ефективності реалізації Стратегії, загального моніторингу стану виконання плану першочергових заходів і щорічних планів щодо реалізації Стратегії та підготовка пропозицій з їх коригування;

- підготовка, розгляд законопроектів щодо сприяння розвитку в Україні громадянського суспільства, які пропонуються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України, проектів актів Президента України у цій сфері та підготовка пропозицій до проектів;

- участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- сприяння налагодженню ефективної взаємодії державних органів з ІГС [27].

Важливим кроком, який був призначений для вдосконалення співпраці органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, стало затвердження Президентом України Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та Плану першочергових заходів щодо її реалізації [28]. Стратегія складалась з 7 розділів: загальні положення; мета та стратегічні пріоритети державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; принципи державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; завдання державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та шляхи їх реалізації; механізми реалізації Стратегії; фінансове забезпечення реалізації Стратегії; очікувані результати. Окрім цього, Указом Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 р. було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки та утворено Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчий орган при Президентові України [29].

З метою реалізації завдань, визначених Національною стратегією, Кабінетом Міністрів України було прийнято розпорядження «Про затвердження плану заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки» від 11 травня 2017 р. № 296-р [30]. Аналогічні розпорядження уряду приймалися також у 2018 – 2020 рр., що свідчить про усвідомлення представниками влади важливості ролі громадянського суспільства та необхідності співпраці з ним.

На сьогодні ключовим правовим актом, який регулює загальні засади співпраці органів влади та ІГС є указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки» від 7 вересня 2021 р. № 487/2021. Ця стратегія була створена з метою розвитку громадської ініціативи суспільства, покращити формування та діяльність ІГС, налагодження партнерства між ІГС та державною владою, органами місцевого самоврядування, у тому числі для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень.

Стратегія включає 4 напрями розвитку громадянського суспільства:

1) забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення. Даний напрямок ставить на меті поліпшення комунікації між громадянськими інституціями та органами державної влади, та контролю за діяльністю останніх шляхом:

- унормування стандартів та загального порядку проведення публічних консультацій;
- удосконалення діяльності громадських рад;
- законодавче врегулювання проведення місцевих референдумів та мирних зібрань;
- удосконалення законодавчого регулювання місцевих ініціатив, громадських слухань;
- удосконалення законодавчого регулювання порядку та способу подання звернень, електронних петицій;
- удосконалення доступу до публічної інформації тощо.

2) Створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства. На даному напрямку очікується підвищення рівня участі громадян у організаціях та об'єднаннях, мають бути створені сприятливі умови для реалізації цього права, в тому числі спрощена процедура та строки реєстрації, створення і припинення ІГС. Окрім

цього, підіймається питання фінансової підтримки ІГС з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

3) Стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України. Цей напрямок розглядає необхідність підвищення ефективності підтримки участі інститутів громадянського суспільства у соціально-економічному розвитку, зокрема у рівній можливості надавати послуги за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів та у розвитку соціального підприємництва. Важливим є питання підвищення рівня обізнаності громадськості про участь інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України.

4) Створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці. Останній напрямок звертає увагу на недостатній рівень обізнаності громадян та інститутів громадянського суспільства про роль та можливості громадянського суспільства у загальнодержавному розвитку та форми взаємодії його інститутів з державним сектором. Основним завдання напрямку є необхідність органами державної влади підвищити обізнаність та поінформованість ІГС щодо необхідності та дієвості міжсекторальної співпраці [31].

При аналізі розвитку взаємодії громадянського суспільства з державою, також слід звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки» від 5 серпня 2020 р. № 695, яка зазначає, що «Протягом останніх років державою здійснено ряд першочергових політичних, гуманітарних, соціально-економічних заходів щодо розв'язання проблем, пов'язаних із ситуацією на Сході та Півдні України. Разом з тим безпрецедентні масштаби проблеми потребують комплексного підходу до її розв'язання, активізації та координації зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, спрямованих на відновлення соціально-економічної інфраструктури південних та східних регіонів України, розбудову миру, реінтеграції тимчасово окупованих територій, переорієнтації економіки ряду регіонів» [32]. Тобто, інститути

громадянського суспільства є важливим та невід’ємним елементом функціонування демократичної держава, без якого органи публічної влади не можуть повноцінно функціонувати.

Розглядаючи питання взаємодії громадськості та публічної адміністрації, варто також звернутись до Закону України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП), який набрав чинності 15 грудня 2023 року.

Вказаний закон можна назвати революційним, оскільки він регулює базові права громадян у відносинах з органами публічної адміністрації, які раніше не були чітко закріплені у НПА та виникали колізії при вирішенні адміністративних спорів. Існували різні підходи у різних актах/сферах/системах органів влади і відсутність єдиних правил, що породжувало хаотичність законодавства. Відтепер, громадяни мають можливість звертатись до адміністративних органів за єдиною, визначеною законом процедурою, а адміністративні органи діятимуть за єдиним алгоритмом при наданні послуг. Отже взаємодія між державою та громадянами буде простіша й ефективніша, оскільки відбуватиметься за єдиними, чіткими правилами.

ЗАП регулює відносини адміністративних органів з громадянами й бізнесом, визначаючи адміністративний орган як орган виконавчої влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадова особа, інший суб’єкт, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації.

ЗАП також визначає поняття адміністративна процедура – це порядок розгляду та вирішення справи. Принципи процедури є доволі демократичні, наприклад деякі з них:

1. усі сумніви мають тлумачитися на користь особи. Дії та вимоги особи вважаються правомірними, доки не буде доведено інше;
2. адміністративний орган не має відступати від своїх попередніх рішень у подібних справах. Зміна позиції має бути належно мотивованою. Правові позиції Верховного Суду підлягають обов’язковому врахуванню;

3. адміністративний орган зобов'язаний встановити обставини, що мають значення для справи, та, за необхідності, зібрати для цього докази. Особа має право бути заслуханою та може витребувати та надати документи, що стосуються обставин справи;

4. адміністративний акт має прийматися з дотриманням балансу між правами особи та цілями, для досягнення яких він спрямований. Негативні наслідки для особи та публічних інтересів мають бути найменшими.

Вищезазначений Закон дійсно є революційним для України, процедури ухвалення рішення стають більш прозорими та зрозумілими для громадян, врегульоване питання визначення компетенції.

Запровадження загальної адміністративної процедури наближає Україну до стандартів Європейського Союзу, адже подібні закони діють у всіх державах-членах ЄС як невід'ємна частина «права на належне адміністрування» [33]. Не менш важливим джерелом права який вплинув на розвиток взаємовідносин держави та суспільства є міжнародні договори (конвенції, декларації) які ратифіковані Верховною Радою України. Розглянемо дві основні, на нашу думку, декларації.

Першою є Загальна декларація прав людини, прийнята ООН у 1948 р. та ратифікована Україною у 1973 р., було закріплено основні людські права (кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії; кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій та ін.), які імplementовані у Конституцію України, забезпечивши її демократичний зміст [34].

У 2008 р. запроваджено спеціальний механізм контролю та моніторингу дотримання прав людини – Універсальні періодичні огляди (УПО). Як зазначає І. Алмаші, у рамках УПО здійснюється ревізія дотримання країнами взятих на себе зобов'язань та ухвалених договорів у сфері міжнародного права, зокрема:

- дотримання статуту ООН;
- дотримання Загальної декларації прав людини ООН;

- дотримання договорів ООН із прав людини, ратифіковані країною, яка перебуває на розгляді УПО;
- дотримання добровільних зобов'язань, узятих на себе країною;
- дотримання міжнародного гуманітарного права.

Також, УПО може використовуватись як ефективна та практична платформа для сприяння підвищенню поінформованості громадськості в питаннях прав людини [35, с. 16]. Завдяки існуванню УПО, Україна долучається до міжнародного механізму контролю за дотриманням прав людини, що в свою чергу розвиває демократичні цінності та сприяє шляху до євроінтеграції.

Наступний міжнародно правовий акт, на який слід звернути увагу – це Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р., яку було ратифіковано ВРУ у 1997 р. Конвенцією гарантовано, зокрема право на свободу думки, совісті і релігії, право на свободу вираження власних поглядів, право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами [36]. Однією з ключових відмінностей Конвенції від Декларації є те, що перша була міжнародно правовим документом, який реально забезпечив широкий спектр громадянських та політичних прав. Що стосується України, то наближення національної системи захисту прав людини до загальноєвропейської практики надало всім, хто перебуває під юрисдикцією України, право на звернення до Європейського суду у разі порушення нашою державною, її органами або посадовими особами норм Конвенції, положення якої визнані обов'язковими на території України [37, с. 119].

Заслугове на увагу думка О. Гостевої, яка досліджуючи роль громадських організацій в процесі розбудови громадянського суспільства в Україні, зазначає, що «перші кроки до залучення представників громадських організацій до вироблення важливих державних рішень здійснюються, проте рівень співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями залишається недостатнім, форми та механізми є невідпрацьованими, вплив на формування і здійснення державної політики є

обмеженим. Українська нормативно-правова база передбачає можливість, але не визначає ефективних механізмів залучення громадських організацій до формування державної політики. Правове поле не має цілісного характеру, містить прогалини та не стимулює розвиток неурядових організацій» [38].

Досліджуючи принципи здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації в законодавстві нашої держави, В. Мушенко та Л. Ніколаєва роблять висновок, що контрольні повноваження громадських об'єднань законодавчо закріплені на принципах, що виражають найбільш важливі суттєві риси правової системи держави, однак такі принципи потребують орієнтації на сучасний передовий зарубіжний досвід організації та здійснення суспільних відносин, що сприятиме можливості контролю та позитивного впливу громадян на дії держави в особі органів державної влади та місцевого самоврядування [39].

Однак початок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. сформувало нові правила та принципи до підходів взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Так, указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» були запроваджені певні обмеження конституційних прав і свобод громадян.

За визначенням, наведеним у ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із

зазначенням строку дії цих обмежень. Також Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає обмеження взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Серед таких обмежень можна виділити ч. 10 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка передбачає, що у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги у частині оприлюднення проєктів актів [40].

На початку війни органи державної влади призупинили надання відповідей на окремі запити та звернення громадян, посиляючись на обставини непереборної сили незалежно від того, чи ведуться безпосередньої бойові дії на території громади чи ні. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» від 12 березня 2022 р. № 263, органам державної влади рекомендувалося зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів, що призвело до обмеження в отриманні інформації громадян. Проявлялися випадки повного закриття веб-сторінок органів державної влади. Ці заходи здійснювалися в цілях інформаційної безпеки та захисту персональних даних працівників ОДВ. В таких заходах мінімізувалась участь інститутів громадянського суспільства, зокрема у проведенні громадського контролю за діяльністю органів влади [41]. Проте, незважаючи на ці виклики, загальна життєздатність ІГС залишилась на значно високому рівні, що продемонструвала діяльність ІГС у перші місяці війни. З 24 лютого 2022 р. вони здійснили наступні заходи організаційно-правового характеру:

- 1) започаткували роботу гарячих ліній щодо правової допомоги та різного роду соціальних консультацій;

- 2) відкрили громадсько-волонтерські приймальні, щоб надавати вторинну правову допомогу;

3) допомагають складати процесуальні документи, зокрема щодо фіксування наслідків руйнування майна та інших обставин, спричинених воєнними діями та ворожою агресією;

4) представляють інтереси постраждалих осіб у органах державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також у судах тощо.

Аналізуючи інформацію про сучасний стан формування правових засад діяльності громадянського суспільства в умовах режиму воєнного стану, аналітик та політичний оглядач А. Луньова визначає, що одним з основних напрямів діяльності громадських об'єднань стала юридична допомога та інформування населення про стан воєнних подій. Як вона зазначає, «бойові дії – це не лише фізичні руйнування і вбивства, це ще й численні проблеми із втраченими документами, порушеними процедурами, іншими несприятливими для громадян подіями» [42].

Окрім цього, важко не погодитись з позицією про те, що наразі держава бачить в представниках громадянського суспільства партнерів, та реально починає забезпечувати вплив представників громадських організацій на державну політику. Наприклад, експертів громадських організацій почали активніше залучати до різних процесів з підготовки проектів законів, зокрема профільного Закону «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб», один з варіантів якого був написаний експертами громадських організацій, а також десятків інших законів та концепцій [42].

Отже, визначаючи Україну як демократичну державу, законодавець заклав фундамент для розвитку громадянського суспільства, що стає можливим передусім завдяки інститутам громадянського суспільства, а також вдосконаленню нормативно-правової бази регулювання суспільних відносин у цій сфері. Аналізуючи розвиток нормативно-правового забезпечення взаємодії органів державної влади та ІГС, можна зробити висновки про зростаючу увагу нормативно-правових актів до питань вдосконалення співпраці органів публічної влади та суспільства, що розглядається як важливий аспект забезпечення Перемоги України над зовнішнім ворогом – рф.

2.2. Механізми взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства в процесі вирішення питань суспільного значення

Демократичний розвиток суспільства не можливий без ефективної взаємодії суспільства та влади. Участь громадян (представників громадських об'єднань) в обговоренні складних проблем життєдіяльності стає чи не найголовнішим імперативом сьогодення. Громадяни, взявши участь у визначенні проблем, шляхів їх розв'язання, стають причетними до ухвалення рішень та беруть на себе відповідальність за їх виконання. Будучи причетними до ухвалення рішень, громадяни підтримують владу щодо виконання цих спільних рішень.

Українські експерти відзначають, що у національній практиці організації громадянського суспільства, як правило, є партнерами державних органів влади всіх рівнів та місцевого самоврядування у реалізації широкого кола суспільно важливих завдань. Громадянське суспільство бере участь у формуванні державної політики в різних сферах та реалізації відповідних рішень практично в усіх ланках суспільно-політичного життя [43, с. 6]. Особливо яскраво це проявилось в умовах воєнного стану, коли громадяни України продемонстрували здатність до оперативної самоорганізації та співпраці: громадянське суспільство України долучилося до вирішення соціальних проблем громадян у спосіб надання соціальної допомоги, бере участь у заходах безпеки, зокрема надає різноманітну допомогу ЗСУ та ін.

Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства передбачена широким колом інтересів людини, які потребують задоволення і що не можливо без взаємодії громадян і держави. Має бути зворотній зв'язок державних інститутів з громадськістю, оскільки правова держава має реагувати на запити і потреби суспільства, видавати відповідні законодавчі акти та контролювати їх виконання. Тобто, вона має створити правову захищеність

громадян, сформувати сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними громадських інститутів [44].

Взаємодія – це «процес взаємного впливу елементів один на одного, найбільш загальна, універсальна форма руху і розвитку» і особлива роль у процесі взаємодії належить державній владі і громадянському суспільству. Публічне управління невід’ємне від взаємодії з громадянським суспільством, воно існує в рамках взаємодії з ним, спільними зусиллями формуючи «тканину колективного і громадського життя [45, с. 5 – 6].

Для того щоб розкрити зміст механізмів взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади потрібно звернутися до низки нормативно-правових актів. Насамперед мова йде про такі: Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про доступ до публічної інформації» та постанову КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».

Закон «Про доступ до публічної інформації» гарантує право кожної людини на доступ до публічної інформації та регулює цей процес. Зокрема, визначає порядок надання інформації органами публічної влади чи розпорядників інформації.

Закон гарантує, що публічна інформація є відкритою й знаходиться у вільному доступі, крім встановлених законом випадків. Передбачається спрощена та доступна для кожного громадянина процедура запиту на доступ до публічної інформації, а орган влади до якого надійшов даний запит зобов’язаний надати перевірену, точну та повну інформацію. Також закон визначає, що запитувач має право звернутися до органу влади без пояснення причини подання запиту, а самі запити можуть подаватися в будь якій доступній для запитувача формі: письмовій, усній, поштою, факсом, телефоном, електронною поштою, тобто держава надає громадянину вибір способу подачі запиту.

Отже, закон регулює суспільні відносини у сфері доступу до інформації про діяльність органів публічної влади, публічних службовців, що дає змогу

ІГС аналізувати їх діяльність чи корупційні складові у процесі прийняття рішень. Також, запитувач може вимагати дані, які не становлять персональні дані чи державну таємницю й працювати з наданою інформацією. Таким чином, громадянське суспільство може не лише ознайомитися з діяльністю органів публічної влади, але й впливати на них [46].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає основи організації та функціонування системи місцевого самоврядування, розкриває значення місцевого самоврядування для розвитку громадянського суспільства. Також закріплені повноваження органів місцевого самоврядування, порядок їх утворення та діяльності. Закон передбачає необхідність залучення громадянського суспільства до процесу вироблення та здійснення владних рішень. Щоправда його механізм не прописано [47]. Проте, цю прогалину доповнює постанова КМУ від 03.11.2010 №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Дана постанова закріплює, що органи влади зобов'язані створити громадські ради, які мають дорадчо-консультативні функції. Закон також передбачає широкий набір інструментів для організації діяльності громадських рад. Окрім цього, законом визначено механізм роботи рад – від засідання до онлайн конференцій [48].

Повертаючись до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» слід звернути увагу на таке поняття як «загальні збори громадян». Це перед усім зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення. Закон визначає, що загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення. Рішення загальних зборів громадян враховуються органами місцевого самоврядування в їх діяльності. Порядок проведення зборів за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади. Загальні збори можуть проводитись за ініціативою як громадян так й органів місцевої влади. Процедура скликання загальних зборів повинна бути прописана в статуті територіальної громади, проте, якщо вона не буде прописана, то процедура скликання та рішення цих зборів можуть бути

оскаржені. Рішення не є обов'язковим для виконання, а мають консультативний характер. Вони більш покликані показати ставлення населення до тієї чи іншої проблеми громади, та запропонувати шляхи їх вирішення [47].

Окрім цього, Закон передбачає процедуру громадських слухань. Ці слухання надають можливість зустрічі з депутатами різних рівнів чи посадовими особами публічної влади. Зустрічі передбачають, що члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, задавати запитання, вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування або підіймати проблемні питання. Порядок організації громадських слухань регулюється статутами територіальних громад. Предметом слухань можуть бути будь-які питання місцевого значення, які належать до компетенції місцевого самоврядування. Законом закріплено обов'язок на проведення громадських слухань не рідше одного разу на рік, а пропозиції, які вносяться за результатами слухань, обов'язково мають бути розглянуті органам місцевого самоврядування. [47].

Важливим механізмом співпраці між громадянським суспільством та органами публічної влади є місцевий референдум.

1. Місцевий референдум надає можливість територіальним громадам вирішувати питання місцевого значення шляхом прямого волевиявлення.

2. Предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, яке віднесене Конституцією України, та іншими законами до компетентностей місцевого самоврядування.

3. На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

4. Рішення, які прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими для виконання на території, де проводився референдум.

5. Порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми [47].

Однак, на теперішній час Закону України «Про місцевий референдум» не існує. До 6 листопада 2012 року діяв Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», який втратив чинність на підставі Закону України «Про всеукраїнський референдум». Даний закон не передбачає порядок організації та проведення місцевих референдумів.

Слід зазначити, що 19 травня 2021 р. до ВРУ було внесено законопроект «Про місцевий референдум», який досі проходить опрацювання у комітетах. Перша стаття законопроекту містить тлумачення терміну «місцевий референдум» – це форма самостійного вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого голосування. Отже, законодавець пропонує впровадити таку форму волевиявлення громадян, як референдум, виключно для застосування на рівні територіальних громад, виключаючи можливість регіонального застосування [49].

Підсумовуючи, зауважимо, що українське законодавство постійно розвивається й вдосконалюється. Законодавець вводить нові механізми взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади, постійно доповнює та розвиває вже існуючі механізми. При цьому закон закріплює не лише сталі методи роботи, а дозволяє та заохочує нові, створені на основі сучасних технологій. Нормативно-правова база створює юридичне підґрунтя співпраці між громадянським суспільством та органами публічної влади, регламентує різні механізми співпраці та визначає порядок їх проведення.

Розглядаючи форми взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства, необхідно виділити наступні:

- 1) участь інститутів громадянського суспільства в ухваленні владно-управлінських рішень (зокрема через консультування);
- 2) громадський контроль за діяльністю органів влади (передусім, виконавчої);
- 3) реалізація соціально важливих програм і проєктів.
- 4) формування публічного діалогу між інститутами громадянського суспільства і державної влади;

5) комунікація представників органів виконавчої влади з представниками громадянського суспільства під час участі останніх у політико-правовому житті держави;

6) застосування ресурсів smart-суспільства, зокрема цифрового врядування;

7) співпраця щодо запобігання та протидії корупційним проявам в апаратах органів публічної влади.

Водночас, перспективними формами взаємодії держави і громадянського суспільства розглядаються: взаємодопомога держави і громадянського суспільства в правовій формі; участь громадянського суспільства в здійсненні державної влади шляхом впливу на неї через медіа; співпраця громадянського суспільства і держави з питань адаптації до реальних умов різних форм власності, включаючи приватну власність на землю; співпраця інститутів громадянського суспільства і державної влади у вирішенні внутрідержавних соціальних і культурних проблем: охорона довкілля, розвиток науки, охорона здоров'я, освіта, культура, тощо [50, с. 49 – 50].

Змістовним є розділення експертки Міністерства юстиції України О. Семьоркіної взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади України на такі правові форми:

1. Участь ІГС у нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю у розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів. Ця форма взаємодії передбачає, що під час нормотворчого процесу обов'язковим є залучення громадськості для обговорення проектів нормативних актів.

Залучення громадськості, консультації з ними сприяють розвитку партнерських відносин, надають можливість громадянам бути учасниками державного управління, органи виконавчої влади стають більш прозорими, тобто забезпечується гласність та відкритість діяльності цих органів. Консультації з громадськістю сприяють розвитку комунікацій між органами влади та суспільством, підвищують рівень обізнаності сторін, урахування думки кожної з них, що важливо для прийняття рішень державного та

суспільного життя, створюються умови для участі громадян у розробці проєктів таких рішень.

2. Участь ІГС у правозастосовчій діяльності держави, яка забезпечується шляхом: передачі повністю повноважень державних органів; передачі часткової повноважень державних органів; громадського контролю. Тобто законодавець наділив можливістю громадські інституції долучатись до правозастосовчої діяльності органів виконавчої влади шляхом передачі їм повноважень повністю, або частково, лише окремих функцій державних органів. Громадські інституції можуть діяти як паралельно з державними органами, які делегували свої повноваження, або ж разом з ними. Сюди можна віднести, наприклад, надання адміністративних послуг, соціальних послуг, здійснення контролю за діяльністю державних органів, шляхом моніторингу їх діяльності, надання експертних пропозицій, консультацій. В свою чергу, органи влади можуть створювати експертні органи, комісії, ради, групи для врахування думки громадськості у формуванні та реалізації державної політики, також здійснювати моніторинг громадської думки задля своєчасного реагування на зауваження громадськості та врахування їх пропозицій тощо.

3. Участь ІГС у правоохоронній діяльності держави, яка забезпечується шляхом: реалізації права складати протоколи про адміністративні правопорушення; участі ІГС у діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню охорони громадського порядку; реалізації права вживати спільно з працівниками міліції заходів до припинення адміністративних правопорушень і злочинів; участі ІГС з органами Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону [44].

Особливий інтерес становить статистика інструментів взаємодії громадян з органами місцевого самоврядування, яка була проведена в межах проєкту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні» за 2022 рік. Так, найчастіше використовувались наступні форми взаємодії: особисті контакти та неформальні звернення до посадовців ОМС, місцеві ініціативи, запити на доступ до інформації, звернення

громадян до органів місцевого самоврядування, електронні петиції та консультації з громадськістю наживо. Посередньо використовуваними зазначено: громадський бюджет, доручення депутату/особистий прийом депутатом, мером, іншими посадовцями, збори жителів за місцем проживання та самоорганізація з сусідами. Серед інших форм громадської участі декілька згадок про різноманітні форми публічних обговорень або просвіти (збори, чати в соціальних мережах) – по суті їх можна додати до запропонованих в переліку анкети позицій «збори жителів ...» чи «самоорганізації...», або «місцеві ініціативи». Найменш використовуваною є громадська експертиза (табл. 2.1) [51, с. 11].

Таблиця 2.1

Інструменти громадської участі

№	Форми громадської участі	Кількість виборів (N=145)	%
1	Особисті контакти та неформальні звернення до посадовців ОМС	79	54%
2	Місцеві ініціативи	66	46%
3	Запити на доступ до інформації	62	43%
4	Звернення громадян до органів місцевого самоврядування	58	40%
5	Електронні петиції	53	37%
6	Консультації з громадськістю наживо	48	33%
7	Громадський бюджет	48	33%
8	Доручення депутату/особистий прийом депутатом, мером, іншими посадовцями	43	30%
9	Збори жителів за місцем проживання	40	28%
10	Самоорганізація з сусідами	40	28%
11	Громадські слухання	29	20%
12	Консультації з громадськістю онлайн	29	20%
13	Утворення та функціонування органів самоорганізації населення	28	19%
14	Функціонування Громадських рад	28	19%
15	Громадська експертиза	16	11%

Сьогодні в реалізації державної політики об'єктивною є тенденція до дедалі більшого залучення інститутів громадянського суспільства до виконання її завдань. У зв'язку із цим зростає потреба доступності, підзвітності та відповідальності органів публічної влади, підсилення механізмів контролю в

антикорупційних та інших чутливих для громадської думки питаннях. Попри те, що абсолютна більшість українських громадян не належать до жодної громадської організації, запит на вплив інституцій громадянського суспільства є помітним. Соціологічні опитування доводять, що участь у громадських організаціях сприймається як одна з найбільш ефективних форм участі громадян в ухваленні рішень та управлінні на державному і місцевому рівнях.

У контексті взаємодії державної влади і громадянського суспільства механізм зворотних зв'язків – це в першу чергу механізм постановки суспільних проблем перед владою, і тільки в другу – оцінка її діяльності. Тому що у випадку такої постановки суспільної проблеми у влади виникає можливість спільного з громадянським суспільством її вирішення, консолідуючи, тим самим, суспільство і підвищуючи ефективність публічного управління.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

3.1. Перспективи застосування в Україні зарубіжного досвіду взаємодії органів публічної влади із суспільством

Донедавна в більшості країн світу була ієрархічна (вертикальна) побудова державної влади, в якій дії громадськості були обмежені бюрократичними правилами, мало місце підпорядкування нижчого управлінського рівня вищому. Поступово, впровадження принципів демократичного врядування забезпечили правом різні соціальні групи можливістю висловлювати власні думки та бути почутими, а влада, в свою чергу, заохочувала налагодження зворотних зв'язків з громадськістю та змінювала систему адміністрування в бік максимальної публічності. Це призвело до зростання довіри до органів влади.

Запропонована Шеррі Арнштейн (Sherry Arnstein) у 1969 р. модель «Сходи громадянської участі» є однією з найбільш поширених та впливових моделей у галузі демократичної громадянської участі. Вона розроблена для місцевих лідерів, організаторів та фасилітаторів, які хочуть зрозуміти основоположні теорії участі громадськості, а також способи, у які органи державної влади та місцевого самоврядування наділяються повноваженнями і чому відмовляють у владі громадянам. Модель Ш. Арнштейн залишається такою ж актуальною сьогодні, як і в 1969 році. Основна теза, яку виділяє авторка – це участь громадян у демократичних процесах вимагає перерозподілу влади. У формулюванні Ш. Арнштейн участь громадянина – це влада громадян. Без перерозподілу влади, наприклад, у формі грошей або повноважень щодо прийняття рішень – участь просто «дозволяє органам державної влади та місцевого самоврядування стверджувати, що всі сторони були залучені до прийняття рішень, при цьому лише деякі з цих сторін можуть отримати вигоду». Типологія участі громадян представлена у вигляді метафоричної

«драбини», де кожна вища сходинка представляє зростаючі рівні свободи, контролю та влади громадян (табл. 3.1) [52, 14 – 15].

Таблиця 3.1

Сходинки громадянської участі за Шеррі Арнштейн

Назва рівня	Міра участі
8. Громадянський контроль	Фактична влада
7. Делегована влада	
6. Партнерство	
5. Розміщення	Фальшива влада
4. Консультація	
3. Інформування	
2. Терапія	Відсутність влади
1. Маніпулювання	

Розглянемо кожен рівень моделі Ш. Арнштейн більш детально.

1. Маніпулювання. «Ілюзорна» форма участі громадян. Виникає коли органи державної влади та місцевого самоврядування надають владу громадянам, але в процесі прийняття рішень, позбавляють їх влади. За словами авторки: «Делеговані особи від громади розміщуються в консультативних комітетах або дорадчих комісіях з конкретною метою - вплинути на делегованих осіб та забезпечити необхідну підтримку на користь влади.

2. Терапія. Відбувається тоді, коли державні службовці чи посадові особи створюють псевдо-програми участі, які намагаються переконати громадян, що вони є проблемою. За словами Ш. Арнштейн: «Те, що робить цю форму участі настільки жахливою, полягає в тому, що громадяни займаються великою діяльністю, але основна увага приділяється лікуванню їх від «патології», а не профілактиці чи зміні законодавства, що створює цю «патологію» [52, 15].

3. Інформування. Ш. Арнштейн визнає, що інформування громадян про їх права, обов'язки та можливості може бути першим кроком до законної участі

громадян, він також зазначає, що часто акцент робиться на односторонньому потоці інформації «від чиновників до громадян без каналу для зворотного зв'язку, переговорів або надання нерелевантних відповідей».

4. Консультація. Як і попередня сходинка, консультація з громадянами, може бути важливим законним кроком на шляху до їх повної участі. Однак консультація, якщо вона не поєднана з іншими способами участі, залишається фіктивною, оскільки не дає жодних гарантій того, що проблеми та ідеї громадян будуть враховані. Найбільш частими методами, що використовуються для консультування є опитування, зустрічі та громадські слухання. Коли органи державної влади та місцевого самоврядування обмежують внесок ідей громадян виключно цим рівнем, то участь залишається лише ритуалом. Громадяни в першу чергу сприймаються як абстракції, а участь вимірюється тим, скільки осіб приходить на збори, бере брошури додому або відповідає на питання анкети.

5. Включення. Участь відбувається тоді, коли громадянам надається обмежений ступінь впливу в процесі прийняття рішень, але їх участь в основному або повністю символічна: громадяни беруть участь лише для того, щоб продемонструвати свою участь. За словами Ш. Арнштейн: «Прикладом даної стратегії є включення громадян до державних органів влади, наприклад до складу громадської ради у сфері освіти, поліцейської комісії чи управління житлово-комунального господарства. Якщо вони не підзвітні у громаді, і якщо традиційна владна еліта має більшість голосів, то може легко перемогти і відхилити пропозиції включених громадян».

6. Партнерство. Участь відбувається тоді, коли державні органи влади та місцевого самоврядування залучають громадян в процес прийняття рішень та дозволяють вносити пропозиції, накладати вето, розподіляти фінансування або робити запити, які частково або повністю виконуються. За словами Ш. Арнштейн: «На цій сходинці влада фактично перерозподіляється шляхом переговорів між громадянами та представниками влади. Вони погоджуються розподіляти обов'язки щодо планування та прийняття рішень через такі

структури, як спільні комісії з питань політики, комітети з планування та вирішення конфліктних ситуацій.

7. Делегована влада. Участь відбувається, коли державні органи влади та місцевого самоврядування передають повноваження щодо контролю, управління, прийняття рішень або фінансування громадянам. Наприклад, громаді доручено керувати програмою громади, а не просто брати участь у програмі, якою керує місто [52, 16].

8. Громадянський контроль. Участь відбувається коли громадяни можуть керувати програмою, відповідати за політичні та управлінські рішення та мати змогу домовлятися про умови, за яких державні органи влади та місцевого самоврядування можуть їх змінити. Наприклад, у ситуаціях громадянського контролю, державне фінансування надходить безпосередньо до громадської організації, і ця організація матиме повний контроль над тим, як це фінансування розподіляється [52, 17].

Більш популярною є практика держав-членів ЄС, яка свідчить, що сучасна демократична держава не може існувати без розвиненого громадянського суспільства. Органи публічної влади, залучають громадян до розробки та реалізації суспільно важливих рішень і таким чином поглиблюють процес політичної демократизації суспільства, прискорюють становлення соціальної, правової держави.

Першим міжнародним договором, який передбачає гарантії, пов'язані з участю громадян у вирішенні питань державного значення, слід зазначити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 10 Свобода вираження поглядів, ст. 11 Свобода зібрань та об'єднань). Також слід віднести до договорів, які складають основу участі громадян у житті держави Хартію основних прав Європейського Союзу (ст. 12 Свобода зібрань та свобода об'єднань), Європейську хартію місцевого самоврядування (ст. 3 Концепція місцевого самоврядування), Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування та ін. Так, ст. 1 Протоколу передбачає, що кожен має право на участь у справах місцевого органу влади, а держави повинні

забезпечувати це право. Право участі надає можливість вживати заходів передбачених законодавством для визначення або впливу на здійснення повноважень та обов'язків місцевого органу влади [53].

Окрім цього, Додатковим протоколом передбачено, що заходи зі здійснення такого права повинні включати:

- надання місцевим органам влади повноважень надавати право участі, викладене в Протоколі, сприяти його здійсненню;

- забезпечення створення:

- a) процедур залучення людей, які можуть уключати консультаційні процеси, місцеві референдуми й звернення та, у випадках, коли на території органу місцевого самоврядування є багато жителів та (або) коли орган місцевого самоврядування охоплює великий географічний регіон, заходи із залучення людей на рівні, найближчому до них;

- b) процедур доступу згідно з конституційним порядком та міжнародно-правовими зобов'язаннями Сторони до офіційних документів, які є в розпорядженні місцевих органів влади;

- c) заходів для задоволення потреб категорій осіб, які натрапляють на конкретні перешкоди в участі, а також,

- d) механізмів і процедур розгляду скарг і пропозицій стосовно функціонування місцевих органів влади й місцевих комунальних служб та реагування на такі скарги й пропозиції;

- сприяння використанню інформаційно- комунікаційних технологій для розвитку та здійснення права участі, викладеного в Протоколі [53].

Окрім цього, розглянемо Керівні принципи БДПЛ ОБСЄ та Венеціанської комісії щодо свободи об'єднань від 2015 р. Цей міжнародний документ закріплює та реалізує право громадян на свободу об'єднання; керівні принципи законодавства щодо статусу громадських об'єднань (порядку створення та добровільності членства в них, особливостей легалізації, характеру членства, припинення діяльності, тощо). Також вищезазначені Керівні принципи наголошують на важливості участі об'єднань у процесах

прийняття рішень на всіх рівнях: місцевому, національному, регіональному та міжнародному: *«З метою сприяння цій участі варто створювати механізми, що дадуть об'єднанням можливість вступати в діалог з владою на різних рівнях, а владі – проводити консультації з об'єднаннями»* [54].

Важливе місце серед актів, прийнятих в рамках Ради Європи та спрямованих на регулювання участі громадян у процесах прийняття рішень місцевого значення посідають:

– Рекомендація Rec(2001)19 Комітету міністрів державам-членам про участь громадян у місцевому публічному житті, яка пропонує урядам держав-членів провадити політику, яка б залучала та охоплювала більшу частину суспільства для участі у публічному житті держави та зазначає необхідні заходи для ефективного залучення громадськості. Основним принципом визначається визнання й піднесення значення громадських об'єднань як важливих партнерів, а також як рушійної сили в розвитку, підтримці й практичному впровадженні демократичної участі [55].

– Рекомендацією CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті передбачено, що держави-члени зобов'язані визнавати та посилювати роль асоціацій і громадянських груп як основних партнерів у розвитку демократичної участі громадян у місцевому публічному житті. З метою заохочення участі громадських об'єднань у прийнятті рішень Рекомендація передбачає обов'язок визнавати волонтерські настрої та сприяти ним шляхом заохочення та підтримки добровільних громадських об'єднань та організацій, позицій активних громадян тощо, укладаючи між органами місцевого самоврядування та громадянськими інституціями договори, які закріплять права останніх, вимоги та сподівання сторін одна до одної в процесі взаємодії. Окрім цього, зобов'язано заохочувати молодіжні об'єднання, сприяти їх розвитку, залучати молодь, надавати молодіжним центрам можливість на самостійне створення проєктів та їх реалізацію [56].

Також необхідно зазначити наступні міжнародні договори:

– Конвенція про доступ до офіційних документів, яка є першим обов'язковим до виконання міжнародним договором, який наділяє правом на доступ до офіційних документів, що перебувають у розпорядженні органів публічної влади, особливо для осіб, що діють в інтересах громадськості;

– Рекомендація CM/Rec (2004) 13 Комітету Міністрів державам-членам щодо участі молоді в місцевому та регіональному житті, до якої додається Переглянута Європейська хартія, передбачає підтримку молодіжної політики, створення та функціонування молодіжних організацій місцевими та регіональними органами влади, інституційна участь молоді передбачає створення молодіжної ради, парламенту та молодіжних форумів;

– Рекомендація CM/Rec (2009) 1 Комітету Міністрів державам-членам про електронну демократію зазначає вказівки щодо впровадження та розвитку електронної демократії, що посприяє більш широкій демократичній участі як груп громадян так й окремих осіб, в тому числі на регіональному та місцевому рівні;

– Рекомендація CM/Rec (2009) 2 Комітету Міністрів державам-членам щодо оцінки, аудиту та моніторингу політики залучення та місцевому та регіональному рівнях, яка містить інструменти самостійної оцінки участі громадян на місцевому рівні та ін.

Слід дійти висновку, що залучення громадських організацій та об'єднань до процесів прийняття суспільно важливих рішень, як і в багатьох розвинутих країнах, регулюється також різноманітною системою нормативно-правових актів. Правила та положення, що регулюють участь цих ІГС в політиці держави, містяться в різних правових актах: законах та підзаконних нормативно-правових актах, в документах необов'язкового характеру.

Тим самим, зарубіжна практика демократичного врядування демонструє, що рівень і якість управлінських рішень органів влади, їх здатність своєчасно адаптуватися до змін у суспільному середовищі, багато в чому залежить від дієвості громадського контролю. Вчасне корегування управлінських рішень сприяє економії всіх ресурсів (фінансових, матеріальних, людських, часових

тощо), тому формування системи громадського контролю над інститутами публічної влади є першочерговим завданням при демократизації політичної системи багатьох країн.

Концепція залучення громадян у життєдіяльність держави набула широкого розповсюдження в США, Великобританії, країнах ЄС та інших провідних державах світу. Світова практика вдосконалення публічного управління зорієнтована, перш за все, на покращення та забезпечення високого та гідного рівня життєдіяльності населення. Розвинена й ефективна форма громадянської участі проявляється на рівні відкритого партнерства влади з громадянами, представництва інтересів громадян в органах влади, в громадському контролі за владою.

Європейський досвід свідчить, що на сучасному етапі розвитку суспільства органи влади усіх рівнів мають взаємовигідно та ефективно співпрацювати з громадськістю. Тільки у взаємодії з інститутами громадянського суспільства владні структури зможуть оперативно реагувати на нові виклики, що раптово з'являються в соціумі.

Доцільність та обов'язковість залучення громадськості органами державної влади та місцевого самоврядування до чітко окреслених етапів прийняття рішень та реалізації публічних політик визначено в національному законодавстві європейських країн. Важливими елементами успішного процесу щодо залученні громадськості до формування політики є: інформування громади, консультації з експертами та представниками громадськості, партиципація громадськості у процесі прийняття рішень.

Важливою умовою ефективної та конструктивної взаємодії добровільних самоврядних організацій та органів публічної влади визначено: залучення громадськості шляхом їх інформування та представлення даних за допомогою різноманітних комунікативних інструментів. Інформація має бути представлена у вигляді, адаптованому до місцевих потреб, та бути доступною усіма офіційними мовами. В розвинутих країнах визначено необхідні елементи взаємодії держави та суспільства, а саме наявність досконалої нормативно-

правової бази, відкритість та прозорість влади, врахування громадської думки та позиції громади, залучення громадян до участі в реалізації публічних політик [57, с. 440].

Демократичні країни заходу мають великий досвід у процесі взаємодії держави із громадськістю. Будуючи Україну як правову, соціальну та демократичну державу цей досвід може бути корисним. Розвиток громадянського суспільства безпосередньо пов'язаний зі здатністю громадян мати вплив на прийняття рішень державного та місцевого рівнів прямо, або через різні інститути громадянського суспільства. На сьогоднішній день законодавство України передбачає можливість брати участь інститутів громадянського суспільства у прийнятті таких рішень через, наприклад, звернення, запити на отримання публічної інформації, консультації, залучати громадян для проведення експертиз, виконувати спільні проєкти та інше.

Проте законодавство України містить колізії та прогалини, частково не відповідає стандартам, визначеним у міжнародних документах, що призводить до неможливості певних груп громадян ефективно користуватись наділеними законом правами, що відповідно потребує змін. Результати дослідження дають змогу зазначити про наявність певної проблематики у створенні необхідних правових та організаційних умов для використання всіх механізмів громадської участі, що гарантовані міжнародними стандартами, які було розглянуто вище. Окрім цього, створюються нові механізми участі ІГС у вирішенні суспільно важливих питань, які також потребують належного нормативно-правового врегулювання на державному рівні. Така участь, на жаль, поки, не має системного характеру.

У зв'язку з вищезазначеним, необхідно продовжувати започатковані очікувані зміни щодо належного нормативно-правового регулювання участі громадських організацій об'єднань, та інших інститутів громадянського суспільства у прийнятті рішень на державному та місцевому рівнях з метою наближення до відповідних європейських стандартів та європейської інтеграції.

3.2. Удосконалення взаємодії органів публічної влади та суспільства в умовах війни

Війна розв'язана росією та активні бойові дії на більшості території України 24 лютого 2022 року наглядно показали рівень розвитку громадянського суспільства України, наскільки влада здатна взаємодіяти з ним. Якщо АТО, згодом, ООС на території Донецької та Луганської областей, а також окупація Автономної Республіки Крим не привернули увагу більшої частини населення країни, то повномасштабна війна згодом торкнулася кожного. Це стало перевіркою для органів державної влади, а також перевіркою на міцність як для звичайного громадянина, так і для інститутів громадянського суспільства:

- органи державної влади були змушені за короткий термін організувати роботу в умовах війни, активізувати оборонний комплекс, створити умови для збереження життя людей, оптимізації взаємодії усіх ланок між собою, силовими структурами та громадянами;

- інститути громадянського суспільства мали вибір яким чином приймати участь у спільному спротиві з зовнішнім та внутрішнім ворогами, оскільки довгі роки намагання заполітизувати суспільство «п'ятою колоною» та значна кількість громадських об'єднань, реальна користь від яких для суспільства мінімальна все ж таки мала негативний вплив на певний прошарок суспільства;

- велика кількість засобів масової інформації створені різними політичними силами стали ретранслятором затребуваної усім суспільством інформації, однак з різними джерелами, у різному контексті та у різній інтерпретації;

- громадянам, на жаль, довелось покинути звичний спосіб життя, покинути домівки, вивезти сім'ю у безпечне місце, та обрати свій шлях у всенародному спротиві (допомагати економічно, участь у волонтерській діяльності, входження до лав військових формувань тощо) [58].

З перших днів повномасштабної війни влада та все суспільство України об'єдналися задля спільної мети, а саме перемоги над окупантом. З боку влади це позначилось у полегшенні благодійної та волонтерської діяльності. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги» від 5 березня 2022 р. № 202 (з 1 грудня 2023 р. втратила чинність) було встановлено, що в умовах воєнного стану благодійна допомога від юридичних та фізичних осіб – резидентів та нерезидентів не обліковується та направляється звітність щодо неї. Тобто, в регіонах де велись активні бойові дії було дозволено не вести облік благодійної та гуманітарної допомоги, не звітувати щодо її отримання та використання [59].

Варто відзначити, що волонтери та волонтерські організації роблять вагомий внесок для вирішення великого спектру проблемних питань в Україні, надаючи можливість направити кошти Державного бюджету у більш проблемні сфері сьогодення. З 2014 року феномен українського волонтерства дивує та захоплює світ, це дозволяє обмінюватись досвідом з міжнародними партнерами, залучати іноземних спеціалістів до діяльності громадських об'єднань та організацій.

Необхідно зазначити, що запорукою перемоги України є успішна, законодавчо закріплена та обґрунтована взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів державної влади. Наприклад, з метою допомоги Збройним Силам України, Територіальній обороні міст, потерпілим громадянам та біженцям створено «Благодійний фонд «Слава Україні», який є офіційним партнером Верховної Ради України. Фонд ефективно координує міжнародну гуманітарну допомогу, організацію її отримання та поширення за напрямками призначення:

- 1) отримання благодійної фінансової допомоги з подальшим забезпеченням пріоритетних потреб ЗСУ, тероборони та цивільних мешканців під контролем Верховної Ради України;

- 2) забезпечення бійців різних категорій захистом/амуніцією;

3) забезпечення необхідними медикаментами [60].

Ще одним яскравим прикладом є створення Інтернет платформи «Співдія», яка координується за підтримки гуманітарного штабу з координації гуманітарної допомоги Офісу Президента України, Міністерства молоді та спорту, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Благодійним фондом «Повір у себе» за підтримки програми «Мріємо та діємо» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в Україні, що реалізується IREX та багатьох інших не байдужих організацій. Платформа опрацьовує звернення громадян, які потребують допомогу, приймаючи виклики на гарячу лінію. Верифіковані волонтери в режимі реального часу допомагають громадянам відповідаючи на запити громадян, постраждалих від військової агресії, а саме після обробки отриманих даних у найкоротші строки відправляють гуманітарну допомогу та медикаменти населенню, волонтерам які звернулись за допомогою, установам та організаціям, які прийняли у себе вимушеного переміщених осіб [61].

Завдяки цій взаємодії між громадянським суспільством та владою збираються всі наявні потреби та ресурси, які допомагають населенню під час повномаштабної війни. Війна довела, що український народ незламний та має великі цілі спрямовані на вступ до ЄС та НАТО і жоден ворог не зможе стати перепорою на цьому євроінтеграційному шляху. Влада наразі усвідомлює, що позиція та роль громадянського суспільства надзвичайно важлива та вагома для перемоги над спільним ворогом.

З перших днів війни молодіжні волонтерські організації, молодіжні центри, молодіжні ради стали тилом для допомоги жителям населених пунктів та внутрішньо переміщеним особам. Саме тому, за результатом зустрічі Міністерства молоді та спорту України спільно з представниками Координатора проектів ОБСЄ в Україні було досягнуто домовленостей щодо підтримки українців під час війни у напрямках:

1) розвитку громадянського суспільства;

- 2) надання гуманітарної допомоги цивільному населенню під час війни;
- 3) забезпечення сталої діяльності молодіжних центрів та просторів, молодіжних громадських організацій та молодіжних працівників [62].

На цьому координація громадянського суспільства та органів державної влади не зупиняється. 11 квітня 2022 р. українські експерти разом з компаніями Artelligence, YouControl та з боку підтримки ЗСУ створили спеціальний застосунок «ТиХто». За допомогою додатку всі бажаючі зможуть виявляти та перевіряти підозрілих осіб. Розробка значно спростить перевірку осіб на пункту пропуску та блок-постах з економією часу [63].

З метою налагодження гуманітарної допомоги місцевим мешканцям, переселенцям та військовим набули поширення нові формати взаємодії органів публічної влади та ОГС.

Гуманітарні хаби. У багатьох містах громадські об'єднання та благодійні організації, суб'єкти підприємницької діяльності та органи місцевої влади для збирання різних ресурсів створюють гуманітарні хаби. Їх основним завданням є концентрація вантажів, які регіон отримує від інших областей, закордонних партнерів, небайдужих громадян, волонтерських організацій та підприємств, сортування гуманітарної допомоги та спрямування її до військових формувань і цивільного населення, що постраждало від збройного вторгнення РФ. Крім забезпечення гуманітарної безпеки, хаби працюють і за іншими напрямками, зокрема організовують евакуацію людей із місць, де тривають бойові дії [64].

Мережі координаторів. Для розв'язання різноманітних проблем внутрішньо переміщених осіб, у т. ч. через комунікацію з органами місцевої влади, громадські організації створюють мережі координаторів. Так, регіональні координатори ГО «КримSOS» працюють у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Волинській, Рівненській, Сумській, Житомирській, Черкаській, Вінницькій, Хмельницькій, Закарпатській та інших областях [65].

Надання переселенцям консультативної допомоги в різних галузях є ще одним напрямом взаємодії, також у ньому бере участь ООН. Українська фундація громадського здоров'я спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в

Україні започаткувала проєкт «Інтегрована підтримка через міждисциплінарні мобільні команди», спрямований на гуманітарне реагування та підтримку переселенців, сімей з дітьми та осіб, які постраждали від воєнних дій. Проєкт реалізується в межах програми реагування на війну Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), що одержала назву «СПІЛЬНО». Її завдання – об’єднати зусилля між урядом, місцевими органами влади, громадським сектором та бізнес-партнерами з метою надання мультисекторальної допомоги сім’ям з дітьми. Таку допомогу надають мультидисциплінарні мобільні команди, які складаються з різних спеціалістів: психолога, соціального працівника, юриста, медика.

До основних послуг мобільних команд належать:

- екстрене реагування (скринінг, оцінка ситуації та надання психологічної та соціальної допомоги постраждалим, зокрема дітям);
- надання першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки;
- юридична допомога (консультування);
- медична допомога (консультування, онлайн зв’язок із лікарями, перенаправлення до сімейних амбулаторій та інших вузькопрофільних спеціалістів);
- здійснення виїздів до залізничних та автомобільних вокзалів, пунктів пропуску, перетину кордону, евакуаційних центрів, притулків тощо;
- надання гуманітарних наборів та життєво необхідних засобів [66].

Окрім цього, виникли такі напрями взаємодії між громадянським суспільством та органами державної влади, які зосередили свої зусилля на фіксації та верифікації військових злочинів та злочинів проти людяності, які були скоєні збройними формуваннями російської федерації. Так, Офісом Генерального прокурора задля залучення громадянського суспільства до вказаного процесу було створено офіційний канал збирання інформації про воєнні злочини РФ – <https://warcrimes.gov.ua/>. З цією ж ініціативою виступило Міністерство юстиції України, та створила свій портал – <https://dokaz.gov.ua/>. Також, Міністерством культури України створено сайт, на якому акумулюється

інформація про злочини проти культурної спадщини України – <https://culturecrimes.mkip.gov.ua>.

Цей приклад призвів до долучення збирання інформації щодо військових злочинів та злочинів проти людяності, які були скоєні збройними формуваннями рф великої кількості правозахисних організацій. Зокрема, 16 провідних правозахисних організацій України започаткували Коаліцію документування воєнних злочинів «Україна. П'ята ранку/Ukraine. Five AM Coalition», до якої увійшли: Центр прав людини ЗМІНА, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Ukrainian Legal Advisory Group, Регіональний центр прав людини, Медійна ініціатива за права людини, Інститут миру та порозуміння, ГО «КримSOS», Кримська правозахисна група, БФ «ВостокSOS», Центр «Соціальна дія», Адвокатська дорадча група, Харківський інститут соціальних досліджень, Фондація DEJURE, Truth Hounds та ін. [67].

Важливим є піклування про психічне здоров'я громадян, оскільки велика кількість людей не витримують наслідків війни (пережили бойові дії, обстріли, фізичне та психічне насильство під час окупації, страта близьких та інше). З метою подолання стресу та допомогти пережити психічні травми, події які вплинули на здоров'я громадян, запобігти розвитку психічних розладів та забезпечити широкий доступ населення до психологічної допомоги перша леді України Олена Зеленська спільно із Міністерством охорони здоров'я України та партнерами створили Міжвідомчу координаційну раду з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії рф проти України, мета якої – забезпечення ментального здоров'я громадян [68].

Повертаючись до феномену українського волонтерського руху, то він став яскравим прикладом прояву громадянського суспільства, основною у протидії російській навалі та подоланні її наслідків. Волонтери беруть на себе відповідальність за виконання широкого кола завдань щодо: організації евакуації людей з окупованих територій, перевезення медикаментів та інших необхідних товарів до прифронтових населених пунктів; допомоги внутрішнім

переселенцям; юридичної, психологічної, матеріальної та медичної допомоги військовим; закупівлі необхідних для військових засобів захисту, амуніції, зв'язку та багато іншого.

Так, одним із завдань Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки є сприяння розвитку волонтерської діяльності, у тому числі усунення колізій між положеннями Закону України «Про волонтерську діяльність» та Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів, пов'язаних із провадженням волонтерської діяльності, необхідне удосконалення законодавства про волонтерську діяльність, а також здійснення заходів для формування культури волонтерської діяльності у здобувачів освіти [31].

З метою подолання зазначених прогалин, було ухвалено Верховною Радою України 15 серпня 2022 р. в другому читанні два законопроекти, які спрямовані на виконання вище зазначених завдань Національної стратегії. Законом «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності» розширено перелік напрямів волонтерської діяльності. Зокрема, серед перелічених змін у напрямках волонтерської діяльності слід виділити такі:

- перелік по пунктах доповнено реченням «здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України»;

- додано пункт який виділяє «надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією»;

- додано важливий пункт «надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України» [69].

Окрім цього прийнято ще один Закон України від 15 серпня 2022 р., а саме: «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України», він виключає з доходів фізичних осіб, які оподатковуються:

1) кошти або вартість майна (послуг), що надаються як допомога на лікування та медичне обслуговування платника податку або члена сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення, дитини, яка перебуває під опікою або піклуванням платника податку за рахунок неприбуткових організацій;

2) витрати неприбуткової установи чи організації на проведення медичного огляду та вакцинації волонтера, інших лікувально-профілактичних заходів, безпосередньо пов'язаних з наданням волонтерської допомоги відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність»;

3) суми, відшкодовані волонтеру в установленому законодавством порядку логістичних витрат.

Також Закон передбачає, що громадські та благодійні організації, операції з ввезення гуманітарної допомоги на територію України не включають до розрахунку суми для реєстрації платником податку на додану вартість. Зазначено, що неприбуткові організації не позбавляються статусу неприбутковості на період дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за передачу майна, надання послуг неприбутковою організацією для допомоги фізичним особам, що постраждали чи можуть постраждати внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України [70].

Цікаву думку щодо взаємодії українського волонтерства з владою висловлюють О. Панькова та О. Касперович. які вважають, що цифрові технології вивели українське волонтерство в умовах широкомасштабної війни на якісно новий рівень за всіма складовими волонтерської діяльності – організаційною, управлінською, фінансовою, інформаційно-комунікативною, координаційною. За їх висновком, в створенні сприятливих умов для українського волонтерства виступає державна підтримка волонтерських

ініціатив – розширення прав волонтерів та їх сімей, захист прав волонтерів, надання їм додаткових гарантій через розміщення відповідних послуг на державних порталах [71].

Під час форуму «Децентралізація 2023. Законодавчий порядок денний» були визначені головні пріоритетні завдання розвитку України, серед яких такі три основні завдання, що стоять перед державою:

- підтримка постійно діючої діалогової платформи громад, яка слугуватиме ефективним інструментом для забезпечення законодавчої підтримки реформи децентралізації та подолання наслідків війни;
- створення законодавчих умов для відновлення і розвитку територій громад, що слугуватиме основою для повернення в Україну українського та міжнародного бізнесів, українських громадян, інтеграції внутрішньо переміщених осіб;
- подальшого впровадження реформи децентралізації у відповідності до європейських стандартів, що сприятиме євроінтеграції України [72].

Крім цього, Міністерство цифрової трансформації запустило 14 липня 2023 р. разом із Фондом Східна Європа та компанією «Делойт» Індекс цифрової трансформації громад України, який, на думку його розробників, допоможе не тільки визначити щорічний рівень розвитку цифровізації у громадах, але й налагодити ефективну взаємодію між органами публічної влади, жителями, громадським сектором, бізнесом для прийняття управлінських рішень у процесі деокупації областей України [73].

Слід зазначити, що політика цифровізації є дієвим механізмом взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади. В сучасному світі, все більше відбувається переорієнтування на цифрові технології, які, по-перше, прямо впливають на ІГС, по-друге, формують свідомість сучасної людини, її поінформованість, впливають на її громадську активність, самовираження, відповідальність за майбутній розвиток країни. В умовах війни цифровізація як механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади сприяє протидії збройній агресії, допомагає зрозуміти

потреби громадян, забезпечує ефективну взаємодію між органами публічної влади, жителями, громадами, бізнесом для прийняття ефективних управлінських рішень.

Заслуговує на увагу думка В. Баштанника, який наголошує на необхідності розробки теоретико-методологічних засад і практичного обґрунтування концепції реформування державного управління в Україні, що посприяє розвитку інститутів громадянського суспільства. Реформа децентралізації передбачає функціонування механізмів виявлення, узгодження і реалізації суспільних потреб та інтересів на основі використання різних правових засобів, шляхом високого рівня правового забезпечення управлінської діяльності. Так, організаційно-правового регулювання здатне забезпечити узгодженість та цілеспрямованість діяльності, зорієнтованої на задоволення суспільних потреб та інтересів суспільства [74].

В умовах війни в Україні продовжується реалізація програми «Держава в смартфоні», розвивається практика застосування різних цифрових інструментів протистояння агресору у кіберпросторі. Важливо відзначити активізацію діяльності за такими напрямками:

1) сприяння розвитку ІТ-сектора, який виконує контракти, експортує власні послуги, забезпечує валютні надходження, також підтримує українську економіку;

2) організація та налагодження ефективної взаємодії між органами публічної влади, жителями, українськими військовими, інститутами громадянського суспільства, бізнесом для прийняття дієвих управлінських рішень в умовах війни, які будуть сприяти відновленню сфер розвитку суспільства.

Підсумовуючи, зазначимо наступне. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні свідчить про те, що в Україні, хоча й протягом тривалого періоду, вдалося створити більш сприятливе нормативно-правове середовище для діяльності ІГС, виправляються прогалини в законодавстві та простежується

намагання створити взаємодію та комунікацію між владою та ІГС для вирішення болючих питань.

Для подальшого розвитку ІГС, створення сприятливого середовища для підтримки громадянських ініціатив в умовах нових викликів доцільно, на нашу думку, здійснювати системні кроки з подальшої реалізації напрямів Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки. Втілення пріоритетів та завдань Стратегії має стимулювати участь громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України, посилювати й розвивати нові форми співпраці, підтримувати волонтерський рух, а також комунікацію та співпрацю українських ІГС з міжнародними організаціями.

Варто зауважити, що не зважаючи на досвід військової агресії РФ з 2014 р., у 2022 р. стався безпрецедентний розвиток волонтерського руху в Україні, що засвідчив загальну мобілізацію українського суспільства у відповідь на загрозу існування Української держави, соціальні та гуманітарні виклики. На сьогодні волонтерство в Україні є одним із виявів реальних широких демократичних рухів, які спрямовані на виконання соціальних функцій громадянського суспільства. Підтримка державою громадських ініціатив, зокрема волонтерства, збереження його потенціалу й ресурсів (ініціативи й участь широкої української громадськості) є важливими передумовами стійкості українського суспільства як під час війни, так і в період післявоєнного відновлення.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вдалося досягти поставленої мети, яка полягає в узагальненні теоретичних і практичних основ взаємовідносин держави і суспільства та визначення пропозицій щодо їх удосконалення в Україні на сучасному етапі. Результати дослідження дають змогу зробити такі висновки.

Визначено, що держава та суспільство є два невід'ємні поняття, бо без суспільства неможливо утворити державу, а без державної підтримки та допомоги, не може прогресувати та нормально існувати суспільство.

Досліджено, що у сучасній науці існують різні теорії суспільства (громадянське (найпоширеніша), одержавлене, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне, відкрите суспільство), але для будь-якої з них характерним є взаємозалежність, взаємодія одна з одною.

Підтверджено, що держава та суспільство прямо впливають на існування один одного. Держава утворюється від суспільства, розвивається завдяки ньому, та в свою чергу захищає суспільні інтереси, в тому числі від зовнішніх загроз. Держава забезпечує дотримання прав і законних інтересів громадських інституцій, підтримує їх діяльність, законодавчо регулює надання їм заохочень, пільг і переваг. Суспільство контролює діяльність держави через суспільні інституції (політичні рухи, громадські об'єднання, громадські організації та ін.). Громадські організації в цьому відіграють важливу роль, чим активніше громадські організації сприяють захисту прав та свобод громадян, їх розвитку, тим сильнішою є демократизація суспільства.

Встановлено, що під час здобуття незалежності у 90-ті роки минулого сторіччя головними рушіями становлення громадянського суспільства в Україні виступили якраз організації та об'єднання громадянського суспільства. До активної політичної боротьби приєдналися представники Демократичної партії України, Українська республіканська партія, Соціал-демократична партія, Партія зелених України та ін.

Простежено, що розвиток України в наступні роки відбувався в складних умовах, з одного боку, подолання та переформатування на сучасний лад пострадянської спадщини, а з другого – мобілізації внутрішніх сил та міжнародної підтримки для відсічі агресивних намірів РФ щодо повернення України в її сферу впливу, наміри якої так агресивно проявляються в теперішній час. Студентська Революція на граніті восени 1990 р., Помаранчева революція восени 2004 р. та Майдан осені 2013 – зими 2014 рр. засвідчили рішуче бажання і волю українського народу до руху вперед, протидіяти згортанню реформ і натомість показати світовій спільноті орієнтацію на європейські цінності та пріоритети розвитку України.

Справжні зразки виняткової самоорганізації українське суспільство продемонструвало в часи розв'язання військової агресії Росії проти нашої країни, яка триває тепер. В умовах, коли «левова частка» Збройних Сил України після правління минулих років зазнала значного ослаблення, на поміч прийшли ініціативні осередки створені силами самооборони. Окрім цього, відбувалось формування Добровольчого Українського Корпусу – який є бойовою структурою «Правого сектору».

Відзначено велику роль волонтерського руху у повсякденному тиловому забезпеченні Збройних Сил України та інших військових формувань, які протистоять російській агресії з 2014 р.

Узагальнено нормативно правові акти, які регулюють основні питання взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, її складають. Підтверджено, що в умовах воєнного стану активізувалась нормотворча діяльність держави. Так, Парламент на протязі 2022 р. з початку повномасштабного вторгнення, розглянув й ухвалив 438 законопроектів, постанов, які охоплюють великий спектр проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави, її функціонуванням, забезпеченням прав, свобод і законних інтересів громадян.

Розглядаючи питання взаємодії громадськості та публічної адміністрації, окрему увагу приділено Закону України «Про адміністративну процедуру»

(далі – ЗАП), який набрав чинності 15 грудня 2023 р. Цей закон можна назвати революційним, оскільки він регулює базові права громадян у відносинах з органами публічної адміністрації, які раніше не були чітко закріплені у НПА. Існували різні підходи органів влади, гостро відчувалась відсутність єдиних правил, що породжувало хаотичність законодавства. Відтепер, громадяни мають можливість звертатись до адміністративних органів за єдиною, визначеною законом процедурою, а адміністративні органи діятимуть за єдиним алгоритмом при наданні послуг. Відповідно до очікуваних результатів реалізації вимог цього законодавчого акту слід віднести спрощення та підвищення ефективності взаємодії між державою та громадянами.

На основі аналізу міжнародних актів підтверджено, що вони є важливою основою для взаємовідносин держави та суспільства. Наприклад, Загальною декларацією прав людини, прийнятою ООН у 1948 р. та ратифікованою Україною у 1973 р., було закріплено основні людські права (кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії; кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій та ін.). Ці положення знаходять відображення в Конституції України, забезпечивши її демократичний зміст.

Наступний міжнародно правовий акт, на який слід звернути увагу – це Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р., яку було ратифіковано ВРУ у 1997 р. Конвенцією гарантовано, зокрема право на свободу думки, совісті і релігії, право на свободу вираження власних поглядів, право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами [36].

Однією з ключових відмінностей Конвенції від Декларації є те, що перша була міжнародно правовим документом, який реально забезпечив широкий спектр громадянських та політичних прав. Що стосується України, то наближення національної системи захисту прав людини до загальноєвропейської практики надало всім, хто перебуває під юрисдикцією України, право на звернення до Європейського суду у разі порушення нашою

державною, її органами або посадовими особами норм Конвенції, положення якої визнані обов'язковими на території України.

Розкрито основні механізми взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади на основі аналізу Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про доступ до публічної інформації» та постанови уряду «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».

Українське законодавство постійно розвивається й вдосконалюється. Законодавець вводить нові механізми взаємодії громадянського суспільства й органів публічної влади, удосконалює вже існуючі механізми. При цьому закон заохочує запровадження нових механізмів на основі сучасних технологій. Нормативно-правова база створює підґрунтя для співпраці між громадянським суспільством та органами публічної влади, регламентує різні механізми співпраці та визначає порядок їх проведення.

Розглядаючи форми взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства, необхідно виділити наступні:

- участь інститутів громадянського суспільства в ухваленні владно-управлінських рішень (зокрема через консультивання);
- громадський контроль за діяльністю органів влади;
- реалізація соціально важливих програм і проєктів.
- формування публічного діалогу між інститутами громадянського суспільства і державної влади;
- комунікація представників органів публічної влади з представниками громадянського суспільства під час участі останніх у політико-правовому житті держави;
- застосування ресурсів smart-суспільства, зокрема цифрового врядування;
- співпраця щодо запобігання та протидії корупційним проявам в апаратах органів публічної влади.

Водночас, перспективними формами взаємодії держави і громадянського суспільства розглядаються:

- взаємодопомога держави і громадянського суспільства в правовій формі;
- участь громадянського суспільства в здійсненні державної влади шляхом впливу на неї через медіа;
- співпраця громадянського суспільства і держави з питань адаптації до реальних умов різних форм власності, включаючи приватну власність на землю;
- співпраця інститутів громадянського суспільства і державної влади у вирішенні внутрідержавних соціальних і культурних проблем: охорона довкілля, розвиток науки, охорона здоров'я, освіта, культура, тощо.

Під час дослідження питання перспектив застосування в Україні зарубіжного досвіду взаємодії органів публічної влади із суспільством узагальнено міжнародні договори та рекомендації, які пропонують: провадити політику залучення та охоплення більшої частини суспільства для участі у публічному житті держави та зазначає необхідні заходи для ефективного залучення громадськості; визнавати та посилювати роль асоціацій і громадянських груп як основних партнерів у розвитку демократичної участі громадян у місцевому публічному житті; заохочувати молодіжні об'єднання, сприяти їх розвитку, залучати молодь, надавати молодіжним центрам можливість на самостійне створення проєктів та їх реалізацію; забезпечувати належний доступ до офіційних документів, що перебувають у розпорядженні органів публічної влади, особливо для осіб, що діють в інтересах громадськості.

Залучення громадських організацій та об'єднань до процесів прийняття суспільно важливих рішень, як і в багатьох розвинутих країнах, регулюється також різноманітною системою нормативно-правових актів. Правила та положення, що регулюють участь цих ІГС в політиці держави, містяться в різних правових актах: законах та підзаконних нормативно-правових актах, в документах необов'язкового характеру.

Виявлено, що зарубіжна практика демократичного врядування демонструє, що рівень і якість управлінських рішень органів влади, їх здатність своєчасно адаптуватися до змін у суспільному середовищі, багато в чому залежить від дієвості громадського контролю. Вчасне корегування управлінських рішень сприяє економії всіх ресурсів (фінансових, матеріальних, людських, часових тощо), тому формування системи громадського контролю над інститутами публічної влади є першочерговим завданням при демократизації політичної системи багатьох країн.

В ході аналізу зарубіжного досвіду, можна дійти висновку, що необхідно продовжувати започатковані очікувані зміни щодо належного нормативно-правового регулювання участі громадських організацій об'єднань, та інших інститутів громадянського суспільства у прийнятті рішень на державному та місцевому рівнях з метою наближення до відповідних європейських стандартів та європейської інтеграції.

Досліджуючи удосконалення взаємодії органів публічної влади та суспільства в умовах війни розглянуто діяльність органів державної влади. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги» від 5 березня 2022 р. № 202 (з 1 грудня 2023 р. втратила чинність) було встановлено, що в умовах воєнного стану благодійна допомога від юридичних та фізичних осіб – резидентів та нерезидентів не обліковується та направляється звітність щодо неї. Тобто, в регіонах де велись активні бойові дії було дозволено не вести облік благодійної та гуманітарної допомоги, не звітувати щодо її отримання та використання.

У цей період створено Інтернет платформи «Співдія», яка координується за підтримки гуманітарного штабу з координації гуманітарної допомоги Офісу Президента України, Міністерства молоді та спорту, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та іншими.

З метою налагодження гуманітарної допомоги місцевим мешканцям, переселенцям та військовим набули поширення нові формати взаємодії органів публічної влади та ОГС. У багатьох містах громадські об'єднання та благодійні організації, суб'єкти підприємницької діяльності та органи місцевої влади для збирання різних ресурсів створюють гуманітарні хаби. Їх основним завданням є концентрація вантажів, які регіон отримує від інших областей, закордонних партнерів, небайдужих громадян, волонтерських організацій та підприємств, сортування гуманітарної допомоги та спрямування її до військових формувань і цивільного населення. Хаби працюють і за напрямками евакуації людей.

Для розв'язання різноманітних проблем внутрішньо переміщених осіб, у т. ч. через комунікацію з органами місцевої влади, громадські організації створюють мережі координаторів.

Надання переселенцям консультативної допомоги в різних галузях є ще одним напрямом взаємодії, також у ньому бере участь ООН. Українська фундація громадського здоров'я спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні започаткувала проєкт «Інтегрована підтримка через міждисциплінарні мобільні команди», спрямований на гуманітарне реагування та підтримку переселенців, сімей з дітьми та осіб, які постраждали від воєнних дій.

Окрім цього, виникли такі напрями взаємодії між громадянським суспільством та органами державної влади, що зосередили свої зусилля на фіксації та верифікації військових злочинів та злочинів проти людяності, які були скоєні збройними формування російської федерації. Так, Офісом Генерального прокурора задля залучення громадянського суспільства до вказаного процесу було створено офіційний канал збирання інформації про воєнні злочини РФ – <https://warcrimes.gov.ua/>. З цією ж ініціативою виступило Міністерство юстиції України, та створила свій портал – <https://dokaz.gov.ua/>. Також, Міністерством культури України створено сайт, на якому акумулюється інформація про злочини проти культурної спадщини України – <https://culturecrimes.mkip.gov.ua>.

Владою виконано одне із завдань Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності, у тому числі усунення колізій між положеннями Закону України «Про волонтерську діяльність» та Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів, пов'язаних із провадженням волонтерської діяльності.

В умовах війни в Україні продовжується реалізація програми «Держава в смартфоні», розвивається практика застосування різних цифрових інструментів протистояння агресору у кіберпросторі.

Таким чином, дослідження взаємовідносин між державою та суспільством дає змогу зазначити, що в Україні, хоча й протягом тривалого періоду, вдалося створити більш сприятливе нормативно-правове середовище для діяльності ІГС, виправляються прогалини в законодавстві та простежується намагання покращити комунікацію між владою та ІГС для вирішення болючих питань, що підтверджується сучасним досвідом. Водночас залишається потреба більших зусиль та впровадження нових механізмів залучення громадян до розвитку та захисту держави. Адже низький рівень участі та контролю громадян у процесі вироблення державної політики унеможливорює розвиток України як демократичної, правової та соціальної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
2. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: *Елементарний курс*. Друге видання. Studies. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1513-rozdl-3-ponyattya-sutnst-derzhavi.html> (дата звернення: 20.09.2023).
3. Коротка В. Самостійні роботи з правознавства. Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/samostiyni-roboti-z-pravoznavstva-256286.html> (дата звернення: 22.09.2023).
4. Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: *матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-й річниці Конституції України* (м. Київ, 22 червня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 240 с.
5. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб, Атіка : 2005. 592 с.
6. Кульчицький С. Щоб розуміти, на що хворіє сучасне українське суспільство, треба вивчати недавнє минуле. *Релігія в Україні*. 23 11 2012. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/19405-shhob-rozumiti-na-shho-xvoriye-suchasne-ukrayinske-suspilstvo-treba-vivchati-nedavnye-minule.html (дата звернення: 25.09.2023).
7. Zinecker Heidrun. Civil Society in Developing Countries – Conceptual Considerations [online article]. *Journal of Conflictology*. 2011. URL: <https://openaccess.uoc.edu/bitstream/10609/8729/1/vol2iss1.pdf> (дата звернення: 25.09.2023).
8. Denhardt J. V., Denhardt R. B. The new public service: serving, not steering. 3rd-ed. 2011. P. 5–84. URL:

<https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315699356/new-public-service-janet-denhardt-robert-denhardt> (дата звернення: 25.09.2023).

9. Решота А. О. Особливості розвитку публічного управління в Україні: сучасні тенденції та проблеми. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/39.pdf (дата звернення: 08.10.2023).

10. Ярош Я. Специфіка співпраці політичних партій і громадських організацій у політичних процесах України. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2016. № 14. С. 164–170.

11. Хуснутдінов О. Про Концепцію державної політики. *Збірник наукових праць УАДУ*. Київ, 2002. № 1. С. 374–380.

12. Чернявська О.В. Громадські організації як чинник активізації процесу формування громадянського суспільства в Україні: потенціал та можливості. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2009/07/144-152_no-3_vol-30_2009_UKR.pdf (дата звернення: 04.10.2023).

13. Константиновська А. Регулювання діяльності громадських організацій (NGO) в країнах ЄС, США та Канаді: інформаційна довідка. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28925.pdf> (дата звернення: 08.10.2023).

14. Політичні партії. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561> (дата звернення: 08.10.2023).

15. 2014 – офіційно оголошено про початок Антитерористичної операції на сході України. *Український інститут національної пам'яті – офіційний веб-сайт*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/14/2014-oficiyno-ogolosheno-pro-pochatok-antyterorystychnoyi-operaciyi-na-shodi-ukrayiny> (дата звернення: 10.10.2023).

16. Панькова В. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2 (57). С. 25–40.

17. Громадянське суспільство в умовах війни. *Звіт за результати дослідження.* *Єднання.* URL:

<https://ednannia.ua/attachments/article/12447/Громадянське%20суспільство%20в%20умовах%20війни%202022....pdf> (дата звернення: 10.10.2023).

18. Сурмін Ю., Михненко А., Крушельницький Т. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства: навчальний посібник / ред. : Ю. Сурмін, А. Михненко. Київ : НАДУ, 2011. 388 с.

19. Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. *Міністерство юстиції України.* 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679 (дата звернення: 14.10.2023)

20. Моніторинг прийнятих законодавчих актів та постанов Верховної Ради України. *Державна аудиторська служба України.* URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3435> (дата звернення: 14.10.2023)

21. Про Комісію сприяння демократизації та розвитку громадянського суспільства: указ Президента України від 11.04.2001 р. № 245/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245/2001#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

22. Питання Комісії зі сприяння розвитку громадянського суспільства : указ Президента України від 07.10.2002 р. № 898/2002 : станом на 1 жовт. 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898/2002#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

23. Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р. № 1378 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-2004-p#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

24. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1035-р : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-p#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

25. Про затвердження плану заходів щодо реалізації у 2008 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.05.2008 р. № 784-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2008-p#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

26. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

27. Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: указ Президента України від 25.01.2012 р. № 32/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2012#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

28. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації: указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

29. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68/2016 : станом на 29 верес. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

30. Про затвердження плану заходів на 2017 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 296-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2017-p#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

31. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

32. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

33. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

34. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.10.2023).

35. Алмаші І. М. Загальна декларація прав людини ООН як джерело конституційного права України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. № 2. С. 12–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kpac_2015_2_4_ (дата звернення: 22.10.2023).

36. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.10.2023).

37. Васюк Н. О., Рожкова М. Г. Конвенція про захист прав людини і основних свобод як обов'язковий міжнародний договір про систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 117–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_13_30 (дата звернення: 26.10.2023).

38. Гостєва О. М. Роль громадських організацій в процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронний фаховий журнал*. 2017. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_10_9 (дата звернення: 30.10.2023).

39. Мушенко В. В., Ніколаєва Л. В. Принципи здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації в законодавстві України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 7. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/5_2022/25.pdf

40. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 10 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 05.11.2023).

41. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 р. № 263 : станом на 23 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-п#Text> (дата звернення: 08.11.2023).

42. Луньова А. Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. *ZMINA*. 09.06.2022. URL: <https://zmina.info/columns/rol-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny/> (дата звернення: 09.11.2023).

43. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року : матер. щоріч. доп. / В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.; заг. ред. Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2022. 56 с. (Серія «Гуманітарний розвиток»). URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/stan_rozvytku_igs_na_site_22_11_22.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

44. Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства. *Міністерство юстиції України*, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679 (дата звернення: 16.01.2024).

45. Шевченко О. Конспект лекції з дисципліни «Взаємодія суспільства та влади». *Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського*. URL: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/vzaemodsvleksait.pdf> (дата звернення: 16.01.2024).

46. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI : станом на 8 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

47. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 10 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

48. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 : станом на 27 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

49. Проект Закону про місцевий референдум. *Верховна Рада України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 16.01.2024).

50. Цимбалюк І. В. Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства: специфіка в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 1 (66). С. 46–54.

URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/61743/1/%D1%86%D0%B8%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

51. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». 2022. С. 40. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85> (дата звернення: 05.11.2023).

52. Акімова Т. Ю., Залучення молоді до прийняття рішень: організаційно-управлінський аспект. *Наукові перспективи. Серія «Державне управління»*. 2021. №5(11). С. 10–25. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana-Akimova-2/publication/352056350_Zalucenna_molodi_do_prijnatta_risen_organizacijno-upravlinskij_aspekt/links/60b7405392851cde884b0c3e/Zalucenna-molodi-do-prijnatta-risen-organizacijno-upravlinskij-aspekt.pdf

53. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади : Протокол Ради Європи від 16.11.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946#Text (дата звернення: 16.01.2024).

54. Joint Guidelines on Freedom of Association. 1 January 2015. URL: <https://www.osce.org/odihr/132371>

55. Рекомендація Rec(2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті»: Рек. Ради Європи від 06.12.2001 р.

№ Rec(2001)19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text (дата звернення: 16.01.2024).

56. Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті: від 21 березня 2018 р. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39> (дата звернення: 16.01.2024).

57. Лізаковська С. Європейські стандарти взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. *Public Administration and Regional Development*. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39> (дата звернення: 16.01.2024).

58. Докаленко В. В. Взаємодія між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства в Україні в умовах широкомасштабної війни. *Public Administration and Regional Development*. 2022. № 15. С. 87–103. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.04> (дата звернення: 16.01.2024).

59. Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.2022 р. № 202 : станом на 1 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2022-п#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

60. ДП «Редакція газ. «Голос України». При Верховній Раді України створено «Благодійний фонд «Слава Україні». *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/357650> (дата звернення: 16.01.2024).

61. «СпівДія» – офіційна платформа для об'єднання волонтерських та державних ініціатив з гуманітарної допомоги в час війни. Київська обласна військова адміністрація. URL: <https://koda.gov.ua/spivdiya-oficijna-platforma-dlya-obyednannya-volonterskyh-ta-derzhavnyh-inicziatyv-z-gumanitarnoyi-dopomogy-v-chas-vijny/> (дата звернення: 16.01.2024).

62. ОБСЄ підтримуватиме Мінмолодьспорт у напрямі розвитку громадянського суспільства під час війни. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/obsye-pidtrimuvatime-minmolodsport-u->

napryami-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijni (дата звернення: 16.01.2024).

63. В Україні створили програму для миттєвої перевірки осіб. Розробники просять пришвидшити розгляд застосунку в Play Store. DOU.ua. URL: <https://dou.ua/forums/topic/37637/> (дата звернення: 16.01.2024).

64. Ми створили гуманітарні хаби по всій Україні для допомоги евакуйованим з Луганщини – Сватове. City. Сватове.City. URL: <https://svatove.city/articles/214916/mi-stvorili-gumanitarni-habi-po-vsij-ukraini-dlya-dopomogi-evakujuvanim-z-luganshini> (дата звернення: 16.01.2024).

65. В 11 областях України з'явилися регіональні координатори КримSOS, які допомагатимуть розв'язувати проблеми переселенців. ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/v-11-oblastyah-ukrayiny-zyavylysyia-regionalni-koordinatory-yaki-praczuvatymut-z-vpo-krymsos/> (дата звернення: 16.01.2024).

66. Уже 46 мультидисциплінарних мобільних команд допомагають постраждалим від військових дій у центрі та заході України. *Громадський Простір. Усе для третього сектору в одному порталі.* URL: <https://www.prostir.ua/?news=uzhe-46-mulydystsyplinarnyh-mobilnyh-komand-dopomahayut-postrazhdalym-vid-vijskovykh-dij-u-tsentri-ta-zahodi-ukrajiny> (дата звернення: 16.01.2024).

67. Участь українських організацій у документуванні злочинів, вчинених РФ в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень.* URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/uchast-ukrayinskykh-orhanizatsiy-u-dokumentuvanni-zlochyniv-vchynenykh-rf> (дата звернення: 16.01.2024).

68. У День ментального здоров'я підсумовуємо роботу Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони психічного здоров'я. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. 10.10.2023. *Урядовий портал.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-den-mentalnoho-zdorovia-pidsumovuiemo-robotu-mizhvidomchoi-koordinatsiinoi-rady-z-pytan-okhorony-psykhichnoho-zdorovia> (дата звернення: 16.01.2024).

69. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності: Закон України від 15.08.2022 р. № 2519-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

70. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 15.08.2022 р. № 2520-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20#Text> (дата звернення: 16.01.2024).

71. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережевих технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2(68). С. 113–123. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/188015/13-Pankova.pdf?sequence=1>

72. Продовження децентралізації означає збільшення інструментів для відновлення, – Олександр Кубраков. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17095> (дата звернення: 16.01.2024).

73. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-lypen-2023> (дата звернення: 16.01.2024).

74. Баштаник В. Реформа децентралізації як сучасний концепт державотворення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. № 2(45). С. 17–24. URL: https://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/162973/1/%D0%91%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA_1.pdf (дата звернення: 16.01.2024).